

REVISTA ENCICLO- PEDICĂ

REVISTĂ PERIODICĂ BILUNARĂ

Responsător: Ioan Corbu, Cluj, Str. Gen. Grigorescu 16.

Se împarte gratuit, în librării 3 Lei exemplarul

Ortografie

Critica ortografiei fonetice și propuneri pentru o nouă ortografie

De

IOAN CORBU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„LUMINA”
Institut de arte grafice și editură, Cluj, Str. Francisc David 16
1932

Prețul 25 Lei.

REVISTA ENCICLO-
PEDICĂ

REVISTĂ PERIODICĂ BILUNARĂ

Responsător: Ioan Corbu, Cluj, Str. Gen. Grigorescu 16.

Se împarte gratuit, în librării 3 Lei exemplarul

Ortografie *)

(Abreviațiuni: conj.—conjugare, ind.—indicativ, subj.—subjonctiv, inf.—infinitiv, part.—participiu, pr.—prezent, p.—persoana, term.—terminațiune).

I. Dela exagerările ortografiei etimologice, care întrebunța cinci semne pentru un sunet (â, î), s'a trecut la exagerările ortografiei fonetice, care în goana după simplificare și economie de semne a introdus un semn pentru două sunete, nu mai ține cont nici de gramatică și firea limbii, ba nici de principiul fonetic, pe care altcum îl invoacă, așa că ortografia de azi a devenit o adevărată cămeșă de forță impusă limbii, ba chiar o batjocură a limbii.

Pe când însă ortografia etimologică, cu toate exagerările, era totuși o ortografie, cea de azi (fonetică) nu e nici fonetică nici ortografie. Sau, se poate numi ortografie, când nu poate fixa o rădăcină stabilă, neschimbată a cuvintelor, o bază sigură de orientare în labirintul flexiunilor, așa că elevul și mai ales streinul, care învață l. română, să o poată distinge momentan și sigur, și cu ea și înțelesul cuvântului? Dar cum să poată descoperi rădăcina, când unele cuvinte au câte 4 rădăcini grafice ca d. e. verbul *vinde*: *vând-*, *vind-e*, *vânz-ând*, *vinz-i*? Se poate numi ortografie, când unele litere n'au nici un rost, nici o îndreptățire în cuvântul *ortografiat*, decât singur numai menirea de a purta o pălărie: semnul diacritic? fără pălărie litera nu reprezintă nimic și ar putea fi substituită cu oricare alta, sau cu un simplu băț. Sau, ce îndreptățire are d. e. litera *a* în cuvintele: *vând* (*vinde*), *văd* (*vede*) *văzător*, *văr* (*veri*), *tânăr* (*tineri*)... decât de a purta o pălărie (unii fonetiști înlocuesc pe *â* cu *î*, de ce nu cu *ü*, *ö*, ?...), și doar vocalele sunt sunetele,

*) Acest articol era în lucrare înainte de a apărea „Regulile ortografice” ale Academiei și chiar înainte de a ști, că se pregătesc.

literele principale, osetura cuvintelor. În lipsă de această pălărie — cum se întâmplă în ziare în lipsă de litere mari cu semnele — pălării — cuvintele, cari conțin astfel de litere streine și fără rost, rămân niște pocituri — spărietoare, din cari nu mai poți recunoaște cuvintele scandalo grafiate astfel: *vand*, *vad*, *var*, *tanar*... Merită aceasta numele de ortografie? La ortografiare lucru esențial sunt literele, nu pălăriile lor, literele sunt ființele vii, soldații, din cari se compune trupa, nu din bețe, pe cari ai aruncat uniforme. Streinul care învață l. rom. încă se uită la litere — *ortografiare* — (nu la semnele deasupra lor), el crede că acelea fac parte din trupul cuvântului, sunt mădularele lui, pe când unele sunt absolut indiferente, simple bețe sau păpuși de muzeu, cari n'au altă menire decât să poarte un costum, o pălărie. Cât timp trebuie să piardă streinul până caută în dicționar și se convinge — dacă poate — că cele 4 forme (rădăcini), în cari e turnat verbul *vinde* (*vand-*, *vind-*, *vanz-*, *vinz-*) se reduc la un singur cuvânt. O ortografiare corectă trebuie să ne dea o singură rădăcină grafică neschimbată prin flexiune, în cazul lui *vinde*: *vind*. E absolut secundar, ce semne diacritice (pălării) sau reguli se vor întrebuiți pentru a scoate din aceasta toate formele flexionare. Formele *văzător*, *văzând* n'au păstrat decât litera *v* din rădăcina *vede(-re)*, din care derivă. O mutilare așa de oribilă a rădăcinii cuvântului mai merită numele de ortografie? Și pentru astfel de mutilări mai e nevoie de savante Reguli ortografice din partea unei Academii?!

Se va obiecționa, că nici pentru verbul *lua*, *iau* nu se poate da o rădăcină — dar acesta e un verb neregulat, nu regulat ca *vinde*, *vede*. Dar se va obiecționa, că nici d. e. pentru cuvintele *mor-*, *moar-e*, *leg-*, *leag-ă*... nu se poate da o rădăcină neschimbată. Aici însă e vorba de reguli fonetice. Dar nu-i așa că aveau rezon etimologiștii. când ortografiiau: *mor-*, *mór-e*, *leg-*, *lég-ă*... păstrând aceeași rădăcină grafică neschimbată? Nu se încurca scrierea și rostirea cu diftongi, cari dau și azi de lucru Academiei. Nu puneau streinul și elevul în fața unei probleme de cetire și rostire ca: *o-a-i-e* (*oaie*) — fonetiștii intransigenți ar putea ortografia: *uoai* (ca în *uom*) — așa că în adevăr rămân cu gura căscată. Nu era mai simplu și mai ușor de citit la prima vedere *óe* sau cel mult *óie*? — fără a mobiliza un tren de vocale și a încurca citirea cu diftongi, cari nici nu există.

E imposibil să se ajungă la o ortografie adevărată numai pe bază fonetică, cu desconsiderarea legilor gramaticale. Fonețiștii însă nesocotesc nu numai gramatica, dar chiar și princi-

piul lor fonetic, violentând limba, ca să se potrivească ea ortografiei lor, nu invers. Așa d. ex. ei suprimă în parte (de tot nu pot) conjugățiunea a II, trecând unele verbe la conj. III-a. ca: *va place, va ține...* numai fiindcă se încapăținează să nu accepte un semn pentru un sunet existent. Pentru economie de câteva semne mai bine suprimă gramatica și schimonosesc limba, decât să-și modifice ortografia lor, care nici nu merită numele de ortografie, nici de fonetică.

Dacă fonetismul ar fi o bază adevărată pentru ortografie, atunci ar trebui să ne poată da o ortografie internațională, cu care să se poată ortografia toate limbile, căci doar toate se compun din aceleași sunete; cele câteva, cari sunt specifice unora ca *ă, î, ö, ü...* și lipsesc altora, nu pot forma o piedecă. De ce n'ar putea scrie și Nemții de ex. *Fatăr, clainăr*, în loc de *Vater, kleiner*, căci nici ei n'au acolo un *e* curat, ci un *ă* sau *è*. Sau, de ce n'am scrie și noi ca Nemții — și ar fi mai corect — *cumper*, și ca și ei să citim, dar să nu scriem *cumpăr*. Sau, de ce n'ar scrie și Ungurii cu diftongii fonetiștilor noștri *oa* de p. *oapoa* în loc de *apa*, unde *a* e același sunet ca în rom. *oa*.

Dar este o limită, peste care nu se poate trece. Fiecare limbă își are legile ei fonetice și gramaticale, firea ei, deci ortografia încă își va avea particularitățile ei, în cari se va deosebi de ortografia altor limbi, deci o ortografie universală e imposibilă, cum nu poți îmbrăca cu aceeași haină pe oricine.

Pe baza principiului „de a scrie sunetele vorbirii prin litere adaptate fiecăruia”, fără corectivul gramaticii se poate ajunge la anarhie grafică, la scandalografie, nu la ortografie, cum s'a și ajuns. Când de ex. prep. *de* se rostește după provincii *dă* (Banat), *ge* (Ardeal), *di* (Moldova), *de* (Muntenia?), la care să-i dai întâietate, căci toate nu se pot admite, dacă vrem să avem o ortografie unitară? Nu e natural, ca să primim pe *de*? atât pentrucă așa a fost în limba mamă, cât și pentrucă — ceea ce e tot una — din aceasta formă derivă toate provincialismele noastre: *dă, di, ge*. Pentruca să avem deci o ortografie unitară se impune admiterea principiului, că dintre provincialismele de azi vom admite la ortografiare pe cele mai apropiate de l. mamă (latină) și nu pe cele mai îndepărtate — sau anarhia!

II. Reducerea celor 5 semne pentru sunetul *â, î* la două a fost îndreptățită, căci acest sunet derivă în cea mai mare parte din sunetele *a, i*. Când derivă din *e* se poate înlocui cu *î*, fiind *e, i* așa de înrudite (Moldoveanul pronunță pe *e* final cu *î* și Latinul încă le schimbă și tot așa și în alte limbi mai streine).

Dar la întrebuintărea lui *â*, *î* nu s'a urmat singurul principiu corect: scrierea cu sunetul, din care derivă, ci s'a admis regula comoadă, ca să se scrie cu *i* la începutul cuvintelor și la verbele în *ri* și derivatele lor, iar în interiorul cuvintelor cu *â*. Cu regulile așa de simple, ca să poată scrie și copiii, elevii, corect ortografic — mai bine zis, corect conform regulei (lipsită de principii) — nu se poate stabili o ortografie. A scrie în rădăcina aceluiași cuvânt odată *a* altădată *i*, ca *cuvânt*, *cuvinte*, *vând*, *vinde*, nu e ortografie. Aici trebuie inomisibil modificat, și să introducem pe *i* și în interiorul cuvintelor, unde e îndreptățit. Așa cum se scrie azi, îți vatămă simțul limbistic, când vezi, bunăoară: *vand*, *cuvant*, *zambet*, *tațana*, *șapot*, „*știința rade*“, „*fata a ras*“, *tarit*, *rau*... Semnele diacritice aplicate la *a* nu atenuază întru nimic scandalografia asta. Nu semnele diacritice fac ortografia, nu ele sunt esențialul. Nu e destul ca să trântești aceste semne pe orice literă, ca să poți spunc că ai *ortografiat*. esențial pentru ortografie sunt literele întrebuintate. Ele trebuie alese după regulile gramaticale și fonetice, ca să nu modifice rădăcina cuvintului, și să poată reprezenta cuvântul ortografiat și fără semnele diacritice, cum ar fi de pildă în exemplele de mai sus: *vind*, *cuvint*, *zimbet*, *fițina*, *șipot*, „*știința ride*“, „*fata a ris*“, *tirit*, *riu*... Se cere doar așa mare efort ca să faci pluralul cuvintului, sau nițică flexiune, ca să afli sunetul din care derivă? Sau, nu e de-a-dreptul antifonetice să scrii cu *â* după sunetele *z*, *ș*, *ț*, *j*, când acestea presupun un *i* după ele (derivarea lor din *d*, *s*, *t*).? După aceste sunete (*z*, *ș*, *ț*, *j*) am putea scrie cu *i* curat fără să ne vateme simțul fonetic, cum am văzut, puțină denaturare alui *i* spre *î*, o putem lăsa în sama acestor sunete, cari au această însușire. Nu vom aplica însă pe *î*, când derivă din *a*, ca în part. pr. la conjug. I, d. e. *incredințând* (ț aici e original, nu derivat din *t*, ca în *ascuțind*).

Dar ce regulă am găsi, să nu apelăm numai la simțul nostru limbistic, ca să nu ortografiem *rad*, ci *rid*, nu *san*, ci *sin*, nu *rau* (care poate fi și rău), ci *riu*. nu *rajni*, ci *rijni*, nu *tarit*, ci *tirit*, nu *tarațe*, ci *tarițe*, (firește cu semnul diacritic)?

Ortografiarea numai cu *i* (*i*), deși mai simplă și mai corectă din punct de vedere fonetist, căci dacă nu se aplică *â* și *î* după derivație, n'are nici un rost luxul de două semne pentru un sunet, pentru a însemna capul și coada, sau interiorul cuvintelor*) — dar ortografiarea numai cu *i* ne dă formațiuni și

*) Nu putem lăsa neremarcată, că menținerea celor două semne *â*, *î*, din partea Academiei înseamnă recunoașterea indirectă a corectității și salvarea deghizată, barem în parte, a principiului etimologic: ortografiarea cu vocala originală română sau — în lipsă — latină, din care derivă acest sunet.

mai oribile și mai insuportabile chiar și cu semnele diacritice — pălării — dar încă fără ele, ca în *mincind. cintind*, — participiu prezent a! unor verbe de conj. I în *a* ortografiat (?!) cu *i* ca la conj. IV!! — din cari și Românul anevoie va descifra cuvintele. pe când ortografiat cu *a* se recunoaște ușor și fără semne, și e mult mai suportabil: *mancand, cantand*... În Dicționarul enciclopedic de Candrea-Adamescu ni-se spune, că și Academia va elimina pe *â* — așa cum îl folosește nici nu-i e bun de nimic.

Deci în caz că nu aflăm derivația sunetului (din *a* sau *i*) în românește, nu ne rămâne decât să luăm în ajutor l. mamă — l. latină. Cu aceasta nu latinizăm, nu facem etimologism, ci chiar românizăm, după cum ne dovedesc următoarele reguli fonetice românești.

Dupăcum sunetul *e* precedat de labiale (*p, b, f, v, m*), dacă în vocala următoare nu este *e* sau *i*, se schimbă și anume: în *ă* (corect *ë*) în oxitoane (cu tonul pe ultima silabă), sau înainte de *u, ă, a* (și în *a* înainte de *a, ă*, dacă *e* e accentuat — ceea ce acum nu ne interesează) d. e. *cumperi, cumpăr* și invers, tot așa, în aceleași cazuri, se schimbă *i* românesc, înainte de nasale în *î* (nu *â*), și invers *î* în *i*, dar numai în cazul, că acest *i* e originar din *i* sau *e* latin, dar nu în cazul, că el derivă din *a* latin. Așa revine *i* — când urmează *e* sau *i* — în *vînd, vinzi* (*vendo*), în toate terminațiunile *-mînt, -vînt* (lat. *-mentum -ventum*) ca în *jurămînt, jurăminte, cuvînt, cuvinte*, dar nu se schimbă în *i* când *â* e originar din *a* latin ca în *comând, comânde, mîncă, mînce, Român, Români* (aviz celor cari ortografiază: *Romin*) *rămân, rămâne*... Dar acest fenomen fonetic se află nu numai după labiale, d. e. *leagîn, legini* (dela lat. vulg. *lignus*), *tînăr, tineri* (*tener*), dar nu se schimbă în *i* când derivă din *a* latin ca în: *îngân, îngâni* (lat. *ingannare*), *păgân, păgâni*, (*paganus*), *frîng, frîngi* (*frango*) etc. Apare de aici că prezența lui *â* înainte de *e, i* ca în *pâne, mâne, sânge*... nici n'ar fi posibilă, el nu s'ar găsi acolo, dacă nu era acolo un *a* în l. latină; unde a fost în l. latină un *e* sau *i* (înainte de *e, i*), nici în cuvîntul românesc nu vom afla nici *â*, nici *î*, ci *e* sau *i* ca în *bine, pene, minte, linge*... Și mai pot protesta unii contra orientării ortografiei noastre după l. latină! E numai un ajutor, căci, cum am văzut, pentru întrebuițarea lui *â, î* nu e necesar să apelăm la l. latină, ci să urmăm regula fonetică românească: scriem cu *â* când el derivă din *a*, care e cazul totdeauna, când după el se află *e* sau *i* în silaba următoare ca în *pâne, ânger*... sau când nu se află, dar vine în flexiune în silaba următoare un *e*, sau *i*, și *â* totuși nu se preface în *i* ca în *rămâne, Români*,

plângi.. Numai atunci nu revine *î* la *i*, când el urmează după un *r* (deci nu după labiale), ca în *rid*, *string*, în flexiune tot *ride*, *stringe*, dar nu-i așa că-l putem înlocui și suporta cu *i*: *ride*, *stringe*?

E deci o batjocură a limbii și o violare a legilor fonetice românești și nu ortografie fonetică a scrie cu *î* (cu bețe în loc de litere) în *mâne*, *Români*, *lânged...* și vom mai vedea și alte deosebiri între *â* și *î*, deosebiri latente uneori, dar cari se manifestă hotărît alte dăți.

În urmare cea mai simplă regulă practică cu adevărat ortografică, pentru întrebuițarea lui *â* și *î* ar fi următoarea: Scriem cu *â* după consoanțele *c* și *g*, exceptând cazul că derivă din *i* (parcă nu există decât cazul lui: *leagîn*, *legini* și *trăgîna*, *tragini*, *scînteie*=*schinteie*.) Vom mai scrie cu *â* la part. pr. la conjug I, unde *â* derivă din *a* (lucra, lucrând...*) și în cuvintele din Lista IV, în cari *â* derivă din *a* în l. latină (v. regula).

Sunt în total vre-o 50 de cuvinte, dintre cari abia sunt câteva, cari nu sunt cunoscute din latina învățată în primele clase de liceu. Cine însă n'are cunoștința de l. latină le va găsi în această listă, fără a pierde mai mult timp decât căutând de ex. „derivatele verbelor în -*ri*“, că de ex. turcismul *chiorîș* este sau nu un astfel de derivat, deci trebuie scris cu *î* sau cu *â*?... într'adever vrednică problemă pentru ortografia unei limbi neolatine!

În toate celelalte cazuri se va scrie cu *î*, pentru că regula aflată la cuvintele de origine latină nu se poate constata la cele de origine streină (mai ales slavă), n'am aflat decât pe *sînt*, *sdravîn*, în cari *î* românesc derivat din *i*, e slav revine în flexiune la *i* înainte de *e*, *i* din silaba următoare. Am luat totuși pe *mândru* cu *â* din *a* slav și s'ar mai putea admite câteva.

Notez, că toate listele de cuvinte date în acest studiu sunt compuse după dicționarele: Șăineanu, Candrea (enciclopedic) și al Academiei (partea apărută). Ele se mai pot completa și corecta.

III. Cu regula de sus pentru ortografierea lui *â* și *î* s'au redus la multe cuvinte cele două rădăcini grafice la una. Dar au mai rămas o mulțime cu două rădăcini de pe urma destrăbălării ortografiei fonetice. De ex. rădăcinile lui *vînd-* și *vînz-*i. și mai sunt așa o mulțime ca *brad*, *braz-i*, *cred-*, *crez-i* etc. Și acestea trebuie reduse la una. Cât de ușor poate urmări streinul și elevul formele flexionare și distinge și recunoaște sensul cuvintelor, când găsește în ele totdeauna ortografiată

*) Excepție când înainte de *â* se află un *i* în temă, căci *â* după *i* nepunându-se roști, se preface în *i*: *înapoia*, *înapoiând*, *înapoiind*.

rădăcina lor neschimbată. Iată de ex. cuvîntul *șod*, care nici nu e latin. Streinul, care învață l. română din carte, l'a căutat în dicționar și-l cunoaște. Apoi găsește citind cuvîntul *șozi*. Inzădar i-am da sfatul, că de câte ori află un cuvînt cu *z*, când acesta e urmat de unul din semnele (sunetele) *i, e, ă, â, î*, să presupună în locul lui *z*, un *d*. Nu e totdeauna cazul și n'are niciodată siguranța. Ca să se asigure va căuta iar în dicționar, unde negăsindu-l, se va convinge în sfîrșit, că e pluralul dela *șod*. Dar va găsi apoi cuvîntul *șozenie*, care iar va trebui să-l caute în Dicționar, pentru că nu găsește în ortografierea lui rădăcina *șod*, pecînd ortografiat: *șođi șođenie*, fiind fixată în toate rădăcina cuvîntului, află cu ea și înțelesul fără să recurgă mereu la dicționar. Sau *vezi, auzi, vinzi...* dacă ar fi ortografiat: *veđi, auđi, vinđi...* le va afla înțelesul fără să caute în dicționar, cu puțină cunoștință de l. latină.

Semnul *đ* trebuia păstrat și de fonetiști chiar și pentru motive fonetice. Semnul *z* nu înseamnă în toate limbile același sunet. În unele limbi el corespunde românescului *ț*, ca în l. germană. Dar nici francezul *z*, ca și românescul *z* (cel vechiu) nu corespund sunetului *đ*, care e mai aspru și nu se poate confunda, nici substitui cu *z*. Încercați a exprima pe *z* din fraza: „*într'o zi am zis*“ cu *z* din cuvintele: *obraz, muză, zădarnic, zid...* sau invers, și vedeți ce prost iese: *obrađ, muđă...* Atunci unde e îndreptățirea fonetică a omiterii lui? E fonetic corect să însemnezi două sunete deosebite cu același semn? Dar fonetiștii ne profetesc că *z* aspru (*đ*) are să dispară cu timpul și să se acomodeze limba ortografiei lor. Dar aceste profetii pot să fie și mincinoase, și noi nu putem baza ortografia pe profetii și exagerări, ci pe realități și mai ales pe gramatică și fonetică.

Fenomenul prefacerii lui *d* în *đ*, e chiar mai frecvent și mai general decât a lui *t* în *ț* și *s* în *ș*. Cu omiterea lui *đ* se schimbă la conjugare rădăcina grafică a cuvîntelor mereu, sărînd din *d* în *z* și din *z* în *d*, ca de ex. *aud-, auz-i, aud-e, auz-im, auz-iți, aud-*. E asta *ortografie*? Ortografia trebuie să păstreze rădăcina cuvîntelor în flexiune.

Aceleași motive, cari pledează pentru întrebuițarea semnelor *ț, ș*, sau chiar *ce, ci, ge, gi* pledează și mai virtos pentru păstrarea lui *đ*. fiindcă, cum am văđut, *z* nici nu corespunde lui *đ*. După substituirea lui *đ* cu *z*, fonetiștii, dacă ar fi consecvenți, ar trebui să substituie și pe *ț* și *ș* cu alt semn, căci ce altă vină poartă și *đ* decât sedila. Nici semnul *ț*, nici *ș* nu se găsesc în alte limbi — le-au creat gramatica și legile fonetice ale limbei românești. Tot așa ar trebui fonetiștii să scrie: *fak, faci.* și nu *fac, faci*, fiindcă acolo sunt două sunete deose-

bite, pentru ce le ortografiază cu acelaș semn?

Dacă ortografia noastră fonetică a admis semnul *ț* pentru sunetul, care ortografia germană îl înseamnă cu *tz* sau cu *z*, de ce n'ar putea admite semnul *đ* pentru sunetul *dz* (ca în Sturdza, nu Sturza)? Ce păcat fonetic ar fi acesta? Sau ce economie reprezintă un semn? Cu aceeași îndreptățire, cu care s'a păstrat *ț* și s'a omis *đ*, se putea invers păstra *đ* și omite *ț*. Verbele de conjug. II, III, IV fac subj. p. 3 și cu *d* și cu *đ*: *să vadă, să vađă*, etc. De ce trebuia jertfit chiar *đ*? Chiar dacă ar fi identic cu *z*, el e necesar pentru păstrarea rădăcinei grafice a cuvintelor.

Vom aplica deci pe *đ* totdeauna unde e aspru, adică unde derivă din *d*, ca în *vinđi, înverđi* (dela verde), *brađi* (brad), chiar și unde în l. română nuse află (*d*), dar se află în l. latină și se pronunță totdeauna aspru ca în: *đi, đic, frunđă*... În celelalte cazuri se scrie cu *z* ca: *obraz, muză, lucrez, zădar*... Pe *z* din *muză, fază*... nu-l vom putea substitui cu *s* ca în franceză: *musă*,.. căci regula franceză, că *s* între două vocale sună *z* nu se poate introduce la noi, sau ar trebui să introducem pe *ss* dublu: *cassă, lassă, pussă*... dar asta n'o vom face, deci vom păstra pe *z* moale pentru *muză*... și pe cel aspru pentru *đi, đic*, și nu *zi, zic*, ca să nu citească streinul și elevul pe *muză: muđă*, doar avem ortografie fonetică!

Sunt abia vre-o 20 cuvinte, în cari *d* nu se află în l. română, numai în latină. Cele mai multe cunoscătorii de ceva l. latină le știu și fără listă. Unde *d* se află în flexiune, în l. română, se poate constata fără nici o greutate. Vorbesc din praxă, ca elev așa ortografiam. În primele clase de liceu puteam face deosebire între *đ* și *z*, mai ales că cuvintele, în cari nu se află *d* în l. română sunt așa de puține. Iată-le:

ađi	đi...	prânđ	străpeđi
așeđa	đină	reteđa	sturđ
đece	frunđă	retunđa	târđiu
đeiță	mieđ	Sânđiana	urđi
đeu	orđ	spinđura	verđe (pl.).
deunăđi	pânđă	spuđa	đește

și derivatele, ca: *întârđia, prânđi, împânđi*...

IV. Cu aceasta s'ar fi redus și cele 4 rădăcini grafice alui *vind* la una singură. Dar au mai rămas destule cuvinte încă cu 2 rădăcini în scriere. D. e. verbul *pasc* la p. 1, se conjugă și ortografiază *paști* la p. 2, adică odată e *c*, apoi *t* în rădăcină. De unde provine și șođenii asta? Doar *c* înainte de *e, i* după

legile fonetice românești se prefacă *ce, ci* și nu *te, ti*. În unele provincii (Ardeal) așa se și pronunță: *pașci, pașce*, dar în altele se pronunță *paști, paște*. De ce însă am primi ortografierea agramaticală cu prefacerea lui *c* în *t* și schimonosirea rădăcinii și nu cea corectă cu prefacerea lui *c* înainte de *e, i* în *ce, ci*? Se afirmă că terminațiunea *sc* înainte de *e, i* s'ar fi prefăcut în *ște, ști*, nu în *șce, șci* (cum se pronunță în Ardeal), dar în Ardeal s'a muiat *t* înainte de *e, i* în *ce, ci*, fenomen cunoscut, (dar *picior, fecior* cum derivă din lat. *petiolus, fetiolus*?...). Dar din aceasta e o exagerare a deduce, că orice *ce, ci* (ardelenesc) derivă din *te, ti*, mai ales când avem în flexiune pe *c*. Nu se poate cu nimic dovedi și e cazul cel mai neprobabil, că și în Ardeal s'ar fi rostit odată *ște, ști*, și pe urmă s'ar fi revenit iar la *șce, șci* sub influență streină(!?) Cu scrisul (alfabetul) cirilic nu se poate dovedi nimic, căci acest alfabet avea un semn pentru *șt*, iar rostirea lui *d. e.* în *paști* sau *pașci*, în vorbirea fluentă abia se poate deosebi. Dacă veți urmări mișcările limbii (organului) în rostirea acestor sunete veți constata, că limba la rostirea lui *t* apasă vârful pe cerul gurii, pecând la *c(e)* apasă o bună parte din suprafața superioară a limbii. Curbată în sus cu rostirea lui *ș* abia are timp să atingă cerul gurii cu vârful la pronunțarea lui *ti* și cu partea superioară a vârfului limbii la pronunțarea lui *ci*, de unde se poate explica nuanțarea lui *ști* la vorbirea mai răpede, și scrierea cu același semn. Dar oricum ar fi fost, provincialismul agramatical *pașt-i, mușt-e* (dela *muscă*)... trebuie eliminat și înlocuit cu formele corecte: *pașc-i, mușc-e*... și restituită rădăcina cuvintelor, care nu poate fi decât una și nu două. Cât de șod și de nerecunoscut apare streinului acest *t* derivat din *c* urmat de *e, i*, când după legea fonetică românească acesta trebuie să se prefacă în *ce, ci*. Cum să poată ghici, că *muște* trebuie căutat în dicționar la *musc-ă*, nu la *must-*, iar *născut* la *nașt-e*? Dar de ce scriu fonetiștii *miști, muști*, și nu *miști, muști*...?

Vom scrie deci cu *ce, ci*, deci și *-șce, -șci*, totdeauna când în flexiune derivă din *c* chiar și atunci, când aflăm pe *c* în alte cuvinte formate din aceeași rădăcină ca *peșce, pescar, pescui*.. și chiar dacă nu-l vom afla în l. română, dar îl vom afla în l. latină, ca în *șci*, de ce l'am stilci până la nerecunoaștere în forma *ști*. Când în limba mamă avem pe *scientia*, în limbile surori neolatine pe *science, scienza*, de ce l'am scrie noi *știință*, când atâta lume românească pronunță: „cu *șcirea și știința*“, și mai ales noi, cari am păstrat mai fidel forma latină *scio* (fr. *savoir*, ital. *sapere*).

Cuvintele, în cari nu găsim derivația dela *c* în l. română,

ci numai în latină sunt numai câteva: *deșcept*, *nișce* (nescio quid), *peșce*, *șciu*, *veșced* — avem și forma *niscai*...

Cum să afle cunoscătorul de l. latină în *veșteji* pe latinul vulg. *vescidus* = *veșced* (aceeași terminațiune ca în *muced*), din care s'a format *veșceđi*, cum pronunță atâta lume românească. Și nu sunt deosebiri așa mari, nici nu e fixat *veșteji* în o „Divina comedie“ din evul mediu, ca să nu se poată corecta.

V. Aceeași regulă ortografică, care se impune și am admis-o la întrebuintarea lui *â*, *î*, se impune și la *ă*, care încă derivă din două sunete *a*, *e*, aparținând la cele două grupe de vocale bine distincte. Dacă cele 5 semne pentru *i* s'au redus la două pe bună dreptate (dar nu s'au aplicat corect), nu se puteau reduce cei doi *ă*, *ê*, la unul singur: *ă*, fără a schimonosi și dubla rădăcinele la nenumerate cuvinte. Dacă dela *laud* ortografiem imperfectul *lăudam*, aceasta e ortografic corect, căci *ă* derivă din *a* și am putea pronunța *laudam*, fără să ne vatem simțul limbistic. Dar n'am putea suporta pe *leudam*, deși deosebirea în pronunțare e mai mare între *a* și *ă* decât între *ă* și *e*, cari abia se pot deosebi în vorbirea fluentă.

Dar nu e corect și nu e ortografic să scrii verbul *a vedea* în ind. pr. p. 1 *văd*, când mai încolo avem mereu *e*: *veđi*, *vede*, *vedem*, *vedeam*, *vedere*; când *ă* evident derivă din *e*, după regula fonetică cunoscută, și se poate pronunța *ved*, aproape fără să se observe, fiind sunetul *ă* așa de aproape de *e*, dar nu *vad*. La subj. p. 3 se preface *e* în *a* curat (*vadă*), dar acesta e fenomenul general al prefacerii lui *e* în *ea*, *a* (nu în *ă*). Dacă ortografiem *șed*, în care afară de *șede*, peste tot se aude numai *ă*, pentruce n'am ortografia și *ved*, *veđui*? Tot așa, nu are *a* nici o îndreptățire și e numai un simplu bêt menit să poarte o pălărie (semnul diacritic) în cuvintele: la sing. *văr*, când pl. e *veri*, *număr* (pl. *numeri*), *adevăr* (*adeveri*), *cumpăr*, (*cumperi*), *păr*, (*peri*).

Fenomenul prefacerii lui *e* în *ă* e cunoscut și în l. germană, dar se scrie peste tot cu *e*, deși nu se pronunță totdeauna curat. Așa e cazul, ca și în rom., când *e* nu e final (în silabă) ca în *Ente*, ci urmează una sau mai multe consoanante după *e* ca în: *Enten*, *Vater*, *sprengt*, *kleiner*. Indată ce însă urmează un *e* final: *kleinere*, se preface și primul *e* în *e* curat, ca și în rom. înainte de *e*, *i* (*cumpăr*, *cumpere*). Dacă însă se mai adaugă o consonantă *kleineren*, *e* s'a prefăcut iar în *ă*, sau *è*, iar înaintea lui suferă și celalalt *e* aceeași modificare fonetică, ca și în rom., când urmează un *a* sau *ă*: *cumpărăm*.

Corect ortografic ar fi să scriem și noi pe *ă* derivat din *e* numai cu *e*: *ved*, rămânând să pronunțăm ca și în l. germană

după împrejurări *ă* sau *e*, dar până ce ne vom deda cu rostirea (ca și Germanii) putem să aplicăm semnul deasupra: *věd*, *věr*, *pěr*, căci nu semnul e esențial, ci litera, și e deadreptul oribil și de nerecunoscut, când le veți scrise fără semnul dia-critic: *vad*, *var*, *par*, etc.

Ortografiarea lui *ă* derivat din *e* cu *e* s'a aplicat și până acum în multe cuvinte, mai nou a hotărît Academia în cuvintele *sufer*, *acoper*, apoi în *șed*, *merg*, *semn*, etc. și chiar în cazuri, unde *e* curat nici nu revine în flexiune, dar se află în l. latină, ca în *înțeleg*, *șeu*, *se* în loc de *să* (refl.). Peste tot sunetele *ț*, *z*, *đ*, *ș*, *s*, *r* îndeosebi au însușirea de a preface pe *e* latin în *ě*, care se poate înlocui chiar cu *e* curat: *înțelept*, *țerm* *), *țeri*... lăsând pe seama lui *z*, *ț*, *đ*, *ș*, *s*, prefacerea rostirei cu *ě*. Excepție când *ă* derivă din *a* ca în *învățător*, *cruțări*, sau când e terminațiunea fem. ca în *credință*, dar vom scrie cu *e* când derivă din *e*. Cu același drept trebuie să ortografiam și pe *cumper*, *stimper*... cu *e*, cum a fost ortografiat și *merg* și mai nou *acoper*, *sufer*, cari n'au mai multă îndreptățire la asta, decât norocul, că fiind de conjug. IV, nu se mai întilnește în silaba următoare (în flexiune) un *ă* sau *u*, ci numai *e* și *i*, înaintea căroră nu se preschimbă *e* în *ě*.

Așa, e corect ortografic și gramatical, ca după cum adjectivul verbal dela verbele de conjg. I (în *a*) se scrie cu *ă* din *a*: *cumpărător*, *dator*..., la conjg. IV cu *i* sau *î*: *vinitor*, la a II-a și III-a (în *e*) să se ortografieze cu *ě*: *finător*, *mergător*, *vedător*; *d* s'a prefăcut în *đ* înainte de *ě* (-ător) la conj. II și III chiar și la neologisme: *preținător*, *decidător*... dar nu înainte de *a* (-ător) la conj. I: *lăudător*, *trădător*... (deși în l. latină a fost *tradere*). Dela verbul *a coincide* rezultă formele *coincideător*, *coincidiând*, dar dacă trecem acest verb la conj. I: *a coincidea*, atunci rezultă formele: *coincidător*, *coincidând*, deși accentul cade pe aceleași silabe. De unde aceasta deosebire, când fonetiști ne-au învățat, că e acelaș *ă*, *â* și la conj. II, III ca și la I, și așa l'am și scris. Se vede că *d* e mai sensibil, are mai bun simț fonetic decât fonetiștii, și poate face deosebire între *ă* și *ě*, între *â* și *î* (din *i*, *e*) chiar și atunci când urechea noastră nu poate face; și noi vom da mai mult credit lui *d* decât urechilor fonetiștilor, și în consecință vom face și noi deosebire în scriere între *ă*, *â* și *ě*, *î*. Nu e curios, că *e* n'are însușirea de a preface pe *d* în *đ* (decidem), dar o are *ě*, și nu o

*) Așa s'au scris până deunădi, când un *înțelept* a îndrumat, că nu trebuie ortografiat: *țeară*, *țeri*, ca: *vară*, *veri*, ci *țără*, *țări*, ca *mar-e*, *mări* — așa ar fi românizat, și va urma: *vară*, *vări*... Dar nu românizează pe slavul: *țapă*, *țăpi*, ci *țepă*, *țepi*, probabil ca să se vadă originea slavă, dar să nu se vadă cea latină — alte motive (fonetice) nu sunt.

are *ă*, o are *î*, și nu o are *â*, deși după urechi ar fi aceleași sunete? Cum se păstrează în noi aceasta dispoziție pentru prefacerea, ori neprefacerea lui *d* în *đ*, înaintea aceluiași sunet — la părere? Sunt legi fonetice intrate în sânge, cari nu e permis să le desconsiderăm în scriere — ortografie. E o violare a legilor fonetice românești a scrie: *văzător*, *văzând*, adecă *d* prefăcut în *z* înainte de *ă*, *â*, cari n'au această însușire, și tot aceeași violare și falsificare, când alți fonetiști scriu *lăudînd*, *trădînd*, adecă *d* intact înainte de *î*, ceea ce după legile fonetice rom. am vădut, că e o imposibilitate. Excepție face prep. și prefixa *de*: *dě* (în Banat), *děrâma*, *děrăpîna*, deci nu în flexiuni. Nu e deci corect ortografic forma subj. *vađă*, *auđă*, ci *vadă*, *audă*; dar forma în *đ* (*z*) își are îndreptățirea ei etimologică, căci acolo între *d* și *a* (*ă*) a fost în latină *e*, *i*: *videat*, *audiat*. Apare de aici, că prefacerea lui *d* în *đ*, acest fenomen fonetic caracteristic românesc, e datorit nu lui *e*, *i*, ci lui *ě*, *î* — și de aceasta trebuie să țină cont ortografia. Tot lui *ě*, *î* trebuie că se datorește și prefacerea lui *s*, *t* în *ș*, *ț*: *ascut*, *ascușitor*, *scot*, *scoșător*, dar nu fără excepții: *bătător*, *cusător*, *cositor*, dar nici odată înainte de *-ător*, *-ând*.

Consonantele *c*, *g* însă nu s'au muiat înainte de *ě*, pentru că după *cie*, *gie* nu se poate rosti *ě*, deci s'au acomodat și s'a făcut: *făcător*, *curgător*.

Ca și *ător*, terminațiunea mai rar întrebuintată, la conj. IV în *i*: *-itură*; *aitură*, *vinitură*... la conj. II și III se va scrie cu *ě*: *-etură*: *pusetură*, *făcetură*... iar la conj. I în *ă*: *-ătură*: *armătură*, *spălătură*, excepție făcînd verbele cu *i* în temă, ca *tăia*, căci după *i* nu se poate pronunța *ă*, ci se preface în *e*: *tăietură*, *tăietor*, ca și: *tăiem*, *taie*, în loc de *taiă* și așa a trecut și la inf. lung — abstract verbal: *tăiere*, *încheiere*, în loc de *tăiare*... Ca și *ě* din *-ător*, și *ě* din *-etură* pre face pe *d* în *đ*: *căđetură*, dar nu *-ătură*.

Deosebirea între *ă* și *ě* se vede și la unele cuvinte ca *d. e. varđă*, cari refac pe *a* din rădăcină după labială în *e* la plural înainte de *e*, ca în *varđă* pl. *verđe*, deși sufixa pl. *e* se rostește după *đ* tot *ă* ca la singular: *verđě*, sau *masă*, *mese*, pronunțat *mesě*... dar nici *fonetiștii* nu scriu *mesă*.

După terminarea acestui studiu am citit „Despre scrierea limbei rumâne” de T. Maiorescu, în care propunea, ca pentru *î*, *â* să se nu se admită semn deosebit, ci să se scrie cu *ă*, *ě* după derivație, remănînd să se rostească *î* după *r*, sau când e urmat de *n*, *m*. În lipsă de *î* din *e* la part. prezent al verbelor de conj. II și III în *e-e*, care e singurul caz alui *î* derivat din *e* (românesc, nu latin), pentru a putea ortografia, respectând

pe lângă legile fonetice și formele gramaticale, ca și la adjectivul verbal (-ător, -ător, -itor), se poate aplica ă în locul lui î: plăcând, vechind, curgind... , rămânând să se rostească î (fiind înaintea lui n), mai ales că sunt cazuri destule, în cari uni fonetiști scriu ă, alții â, cum se și rostește, ca în: sfâșiu, sfâșiu, pârău, pârău, carpăn, carpân (corect carpîn, carpini, lat. carpinus). Cum am vădit, lucru esențial la ortografiare e litera, nu pălăria, care și fonetiștii o schimbă. Așa am fi scăpat de mutilările oribile și formele de scandal: vazator, vazand, vanzator, vanzand... la conj. II și III în e-e!!!

Când am scris „Rotațiunea corpurilor nesolide“ m'am ni-zuit să scriu așa, ca să o poată înțelege toți cunoscătorii de l. latină, fără să fi învățat gramatica și l. română; și mi-am dat seama ce ușor s'ar putea realiza aceasta, dacă am avea numai o ortografie adevărată, cum nu avem. Căci parcă în adins stil-cim limba în scriere, ca să nu se mai cunoască formele latine și să facem imposibil streinului să o învețe, ca în văzător, vân-zător, tânăr...

Noi învățăm bucuroși l. franceză, fiindcă o învățăm ușor cu ajutorul limbei latine și române. Dar dacă ar face și Fran-cejii o ortografie fonetică,*) cum am mai recunoaște în tan pe tempus, sau timp, în otrman pe altmintrelea, în șan pe cânt (ba scris cînt, nu mai are decât pe n comun)...

Ortografia rom. nu trebuie să latinizeze scrierea, ca să apară curat originalul latin, ajunge să avem o ortografie ade-vărată. Iată d. e. cuvîntul sămănător (a fost și o importantă revistă cu acest nume). Nu știu dacă există provincialismul în rostire sămăna, eu l-am învățat în un sat de plugari de lângă Năsăud (Zagra, vecină cu satul lui Coșbuc), unde se rostește: sămăna, și așa e corect — cu â nu cu ă, căci se conjugă: sa-min, semini (samini), samină, deci revine i din î (imposibil din ă), iar a — mai corect ea — din prima silabă derivă din e (nu din ă). Deci scris corect e: sēmîna, sēmînător, (doar avem pl. semînțe), adecă curat ca în latină: seminator, căci streinul puțin își bate capul cu semnele de pe litere. Aceeași rădăcină semin revine și trebuie să rămână și în subst. sēmînță și în fle-xiuni (la pl î înainte de e devine i, iar ă înainte de i devine e). Altă literă nu e iertat să între și să înlocuiască în flexiune pe e, i. Admit și aflu preferabil, ca să rostim pe â cu ă și pe î cu ă și câteodată chiar cu e, i — vom mai vedea, că e deo-sebire între â și î și între ă și ă. Cum am vădit, se află astfel de variații în rostire după provincii ca în sfâșiu, sfâșiu, carpîn, carpăn (nu carpăn), carpen pl. carpini; sēmîna, sēmîna, semeni și semini; scărmină, scărmină, scarmeni și scarmeni (lat. excar-

*) S'a și încercat una, dar a eșuat în ridicol.

minare) . . . dar ortografia trebuie să fie neatrănătoare de variațiile fonetice după provincii, și mai ales nu se poate admite un *a* (ă) acolo, unde revine în flexiune un *i* curat (cum îl aflăm și în latină): *carpini*, *semini*, *scarmini* . . . Rostirea, cum am văzut, poate trece dela *î* la *ě*, *e*, *i*, ca la cuvintele din urmă, dar numai dela *î*, pe când dela *â* nu poate trece mai departe de *ă*. Aici deosebiri latente între *ă* și *ě*, între *â* și *î*, se manifestă hotărît ca și la adjectivele verbale și part. prezent. În cazurile de sus se vede că înrudirea dintre *e*, *i*, se manifestă și se estinde și asupra lui *ě*, *î*, dar nu asupra lui *ă*, *â*: *carpîn* se rostește și *carpĕn* (nu *ă*), *carpen*, și revine *i* la pl.: *carpini*, tot așa: *semîna*, *semĕna*, *semeni* = *semini* . . . dar *sfâșiu* (lat. *ex-fasciare*), *pâne*, *mâncând*, *cântând* . . . nu se mai poate rosti decât *sfășiu*, *pâne*, *măncând*, *cântând* . . . rostirea nu poate trece la *e*, *i*, nu putem suporta pe *sfeșiu*, ori *sfișiu*, *pene*, *pine*, *menchend*, *minchind* . . . nici nu revine *i* în flexiune, cum am văzut. Dacă streinul rostește *pine*, *minchind*, (*chintind*) . . . ne pare caraghios, ni-e însă suportabil: *pane*, *mancand*, . . . și nu ne pare caraghios: *semina*, *carpin* . . . și doar în toate e același sunet (*â*, *î*), după aceleași labiale și înainte de un *n*. Cum se păstrează aceasta dispoziție fonetică pentru aceste variații în rostire? desigur că în legile fonetice ale limbei (intrate în sânge), cari pot să rămână latente uneori, dar se manifestă hotărît alte dați. Aceste sunt dovezi suficiente, că e deosebire între *â* și *î* și între *ă* și *ě*, deosebiri după derivație, cari reapar în rostire, și de cari trebuie să țină cont ortografia.

Sunt numai câteva cazuri, în cari *ă* accentuat, derivat din *a* latin, precedat de *r*, înainte de *e*, *i* din silaba următoare trece în un sunet (vocală) intermediar între *ă* și *ě*, pentru care nu avem semn ca în *răpede*, *prăde* . . . (același sunet e în *dă*, *reă*, *șeă*), unde *ă* nu e nici *ă* nici *ě* (nu se rostește *rĕpede*, *prĕde* ca în *părete*), și revine la *ă*, când pierde accentul: *răpeđi*, *prăda* . . . Tot același sunet intermediar e în *trăghini* sau *trăgini*, sau *tregini*, acordat la *legini* („Hei, codrule, cetinule, ce te legini, ce te tregini?”), care e mai mult o licență poetică, din care se pot explica și formele: *repede*, *fermec*, *blester*. Tot în poezia pop. aflăm și forma *tragîn* în loc de *trăgîn* arĕtată („Tragînă-se tragînă Frunđa'n codru, leagînă”), în vorbire se folosește de regulă forma în *-ez*: *trăgînez*, sau *trăghinez*.

Am făcut o listă de cuvintele, cari trebuie scrise cu *i* nu cu *ă*, fiindcă revine în flexiune *i* curat, și în latină încă a fost *i*. N'am luat aici, ci în lista cu *ě* pe *depĕna*, căci deși în sat la noi se rostește: *depini*, în l. latină a fost *depanare*, de unde *ă*, *depăna* s'a prefăcut (invers) în *e*: *depeni*, deci *depini* poate fi nu-

mai provincialism.

După analogia lui *se* vom ortografia și pron. *me* sau *mě*, *ve* sau *vě*, căci deși nu-l aflăm în latină cu *e*, dar forma *vi-se* presupune original pe *ve*, nu *va*, și pe *tău*, *său*: *těu*, *sěu*, de care e mai aproape.

Cum am mai accentuat, nu se poate ajunge la o ortografie unitară, primind toate provincialismele fonetice fără alegere. Ca limbă neolatină va trebui să alegem pe cele mai apropiate de l. lat. După cum dintre provincialismele *ge*, *dă*, *di*, *de* s'a adoptat originalul latin *de*, din care derivă toate, tot așa trebuie să procedăm la fiecare cuvânt și să le corectăm, deci nu *nară*, *soartă* (par'că ar fi de decl. I), *bășacă*, ci provincialismele: *nare*, *soarte* (decl. III), *beșică*. Tot așa putem ortografia: *reșină*, *mesură*, sau cel mult cu *ě*, și nu cu *ă* (semnul diacritic e lucru secundar). Vom ortografia cu *e* sau *ě* (după plac) pe *e* latin precedat de *r*, care preface pe *e* în *ě*, în deosebi în prefixele *re-* 'res- și *de-* ca în *rěspuns*, *rěpaus*, *rěmân* . . . *restoarnă*, *rescumpěră*, *rěsbună*, *děrâm* . . . și cu *ě* orice *rěz-* chiar și cele de proveniență slavă: *rězboiu*, *rězbi* . . . Apoi totdeauna cu *e* în terminațiunile verbale *-esc* (conj. IV), *-ez* (conj. I), fără excepție chiar și la: *uresc*; sunetele *ș*, *ț*, *z*, *đ*, *j* și câte odată *r* au însușirea de a influența rostirea lui *e* următor din *-esc*, *-ez* spre *ě*: *tușěsc*, *urěsc* . . . și în term. subst. și adj. *-el*: *cățel*, *framușel* . . .

Introducând pe *ě*, urmează logic să-l aplicăm și în cele câteva cuvinte, în cari *ě* nu poate reveni la *e* în flexiune, dar se află un *e* sau *i* (în deosebi după labiale și *r*, *s*) în l. latină, și cum ne îndrumă și simțul limbistic. Sunetul *ě* e mai aproape de *e* decât de *a*; putem suporta pe *e* în: *índeret*, *meduvă*, *veduv* . . . dar nu pe *a*: *índarat*, *maduvă*, *vaduv*. Aceasta ușurează și streinului învățarea limbei, și fiind puține, lista e ușor de consultat. Am făcut însă separat o listă de cuvintele, în cari *e* revine în flexiune, sau se scriu cu *e*, dar nu de toți.

E caracteristic, că aproape toate verbele, la cari se preface *e* în *ě*, aparțin conjugățiunii I, și că tot la acestea simțul limbistic, deși supoartă pe *e* în loc de *ă* (cumper, apes . . .), totuși nu ni-e așa de familiar ca la verbele *sufer*, *acoper*, (la cari și Academia a acceptat înlocuirea lui *ă* cu *e*), sau și la *ved*, *șed*. Cauza e că la conj. IV sufixele flexionare nu conțin decât pe *e*, *i*, iar la a II și III-a în cea mai mare parte, așa că *e* înaintea lor nu se preface în *ě*, dincontră la conj. I numai 'la ind. pr. p. 2 și subj. p. 3 vine în sufixe *i*, *e*, și cu ele *e* curat în silaba anterioară, pe când la toate celelalte sufixe (cu *ă*, *u*, *a*) e cazul prefacerii lui *e* în *ă* (corect *ě*), așa că formele cu *ě* în loc de *e* ne sunt mai familiare, mai ales scrise cu *ă*, și nu ne

putem împrietini ușor cu originalul *e*, care revine așa de rar. Scriindu-l însă cu originalul *e*, sau *ë*, peste tot, cum e și corect ortografic, cu timpul o să ne familiarizăm mai bine cu el și o să-l rostim și fără semnul pe *e* ca și Nēmții.

După cum apare din listă aproape în toate cazurile, în cari *e* se preface în *ë*, aflăm tot un *e*, *i* și în l. latină. Excepții fac *apëra*, *cumpëra*. lat.: *apparare*, *comparare*, în cari *a* a trecut în *ă* și apoi — invers — în *e*, cum aflăm și în italienește pe *comp(e)ra* (*e* dispărut). E curios, că dacă putem suporta pe *stimper* și chiar pe *cumper*, nu tot așa ne sună *aper* — care derivă din *a* latin — l'am putea scrie cu *ă* și să considerăm formele: *aperi*, *apere*, ca neregulate. N'am luat în listă pe *prăda*, căci nu revine *e* curat: *prădi*, dar și în latină a fost *praedare*, și șcim că *ae* nu se rostea *e* ci *ae*, *ai*, în românește rostirea cu *ă* e influențată și de *r*.

Poate tot sub influența lui *r* se pronunță pe unele locuri *crăp*, căci aici *ă* nu urmează după o labială, de ce să încetățenim un provincialism îndepărtat de l. latină (*crepare*), când atâta lume rom. rostește *e* curat: *crep*; numai din *e* s'a putut face: *creapă*, sau — necorect — *crapă*. Tot așa necorect e *păseri*. La noi în sat se rostește: *pasere*, *paseri*, numai pierdând accentul se preface *a* în *ă* d. e. în *păserar*. În un sat de lângă Năsăud am auzit rostind: *dupe* în loc de *după*, și așa e corect; din lat. *de post* s'a făcut *depu* și prin metateză: *dupe*. Dar nu e corect *către*, când atâta lume pronunță *cătră* și derivă din *a* latin și român (contra).

Dacă nu putem primi provincialismele cu denaturarea lui *e*, îl atin în *ă*, *a* ca *bășică*, *nară*, *crăp*, *cămașă* (în loc de *cămeșă*)... tot așa nu vom primi nici pe ce.e, cari s'au îndepărtat de *a* latin, prefăcându-l în *e*, *i*, *u*, ca în *speriu*, *repeși*, *ridica*, *ridiche*, *dumica*, *farmeca*, *blestema*, *perete*, *pereche*... în locul provincialismelor, cari au conservat pe *a* (ă) latin ca *spariu*, (*spaiu*, *spaima*), *răpeși*, *rădica*, *rădiche*, *demica*, *fărmeca*, *blăstema* (lat. *pharmacare*, *blastimare*, la noi în sat se conjugă ambele ca *laud*: *farmec*, *blastem*, — „Ea blastemă de nu și dă rind”, Coșbuc — avem doar substantivele *farmec*, *blăstem*; al doilea *a* din *pharmacare* însă s'a prefăcut în *ë*, *e*, ca și în *aperi*)... tot așa *lepăda* (corect *lepăda*, *lepeși*), dacă vine dela *lapidare*, l'am putea ortografia *lăpăda*: mai ales dacă se aude și forma flexionară *lapădă*...; *părete*, *păreche*... *ă* originar din *a* latin (neaccentuat) nici înainte de *e*, *i* de regulă nu se preface în *e*, e doar deosebire între *ë* și *ă*, și așa-l rostește pe la noi toată lumea, cu *ă*. Ca și la *rădic* e cazul la *trămit*, *tremet*, *trimit*, la noi în sat *trimăt* e evident metateza dela *trămit*, îl putem reda așa limbe

literare, și pe *împle*, *bucină* în loc de *umple*, *buciumă* . . . *sbucium*, da, deși derivă din aceeași trupină, și pentru rimă și *bucium*, dar altcum: *bucin*, a *bucina* . . . Nici latina n'a putut primi toate provincialismele limbei rustice.

VI. Altă greșeală fonetică a fost suprimarea unui semn pentru un sunet așa de frecvent și de caracteristic al limbei române: *i* scurt și consonantic, a cărui lipsă face ortografia fonetică imposibilă pentru strein de citit și rostit. Cum să poată elevul și streinul *deosebi*, că *lungi*, *albi*.. e de una sau două silabe, sau că e adjectiv sau verb, că *suferi* și *acoperi* e inf. sau ind. pr. p. 2; cum să poată citi corect pe *omagiu*, *zurbagiu*, *vechiu*...? Dacă ortografia nu e deobligată să deosebească omonimele, nu-i permis să facă omonime părelnice, cari deci în realitate (rostire) nu există ca în *căi*, *voi*, *ai* (*ait*), *mia*...

Am reintrodus pe acest *i* scurt, acest sunet — semn indispensaver, suprimat de fonetiști pentru economie de un semn. Pentru a-l distinge de *i* am folosit pe *i* fără punct: *ı*, adecă necomplet, fiind tot așa de economic ca spațiu.

Ce privește aplicarea lui, pentru a putea trage toate foloasele, trebuie să-l aplicăm și în diftongi. căci altcum cum ar putea deosebi streinul, elevul, că nu sunt diftongi în *voi*, *căi*, *oile*, *cailor*, *puilor*, *leilor*, *haine*, *sleite*, *voitor* . . . dar sunt diftongi în *voi*, *căi*, *oi*, *cai*, *puı*, *lei*, *haineı*, *maică*, *doină*... Dacă totuși am putea da ceva regule gramaticale pentru a putea distinge, sunt prea anevoioase și nu se potrivesc la o ortografie — fonetică. Dar ce regule am putea da pentru a arăta, că în *mia*, *vier*, *vietui*, *biet*, *miele*, (unii ortografiază așa și pe *mele*), *miere*, *diavol*.. sunt diftongi, dar nu sunt diftongi în *mia*, *vier*, *vietate*, *moșia*, *miasme*, *diafan*...? Deci trebuie să-l aplicăm chiar pentru a putea distinge diftongii: *mıa*, *vıer*, *vıoi*, *căı*...

E indispensaver *ı* când el aparține temei ca în *paıe*, *călcâie*... căci la sg. e: *paıu*, *călcâıu*... La verbe se poate constata mai bine aparținerea lui *ı* la temă, la conj. I la infinitiv: *tăıa*, *muıa*, *ıncheıa*... Deși se rostește la fel *tăetură* și *tăietură*, primul e aproape de nerecunoscut, lipsind *ı* din temă: *tai*. La verbele de conj. IV cu o vocală înainte de terminațiunea inf. *i*, acesta aparține temei, deci îl vom scrie pretutindeni în flexiune: *voıesc*, *ındoıesc*, *trebuıesc*. Nu are nici un rost excepția făcută în Reg. Acad. p. 28 pentru ind. pr. p. 3: *trebue*, *sue*... ce necomplet apare mai ales ultimul fără tema *suı*: *su-e*, cum ar fi și *tae*. Decât regule arbitrare, ici să-l scriem pe *ı*, dincolo să nu-l scriem, mai bine să-l scriem peste tot, unde el se aude și mai ales între două vocale ca în *baıe*, *plăıeș*, *muıere*, *suıe*... excepție când una dintre vocale e *i*: *fiıe*, *vıetate*, *ınainte*... afară de cazul că

voim a distinge omonime ca *mîie, îie*, de pron. *mîe*; tot așa se pot scrie fără *ı* neologismele: *alee, idee, camee...* (Reg. Acad. p. 27), rostirea formei articulate *ideea...* să nu ne sparie, căci, cum vom vedea, diftongul *ea* se rostește totdeauna *ia*. Dar pluralele *licee, procedee, tranșee, exposee...* nu sunt corecte, căci term. masc. *u (eu)* dela sg. *liceu...* nu s'a putut preface în *e* la plural ci în *ı*, la care s'a adaus sufixa fem. *e*: *licee*, ca în *părău*: *păraie*. Excepție am propune și pentru formele neregulate: *dee, iee, stee* (continue . . la subj.): în loc de *dea, ia, stea* (term. *e* e gramatical mai corectă — la subj. I) și d. e. în *creez, evoluez...* unde *ı* nu se află în temă, *crea, evolua...* (neologisme).¹

Altă chestie impusă de introducerea lui *ı* e formarea pluralului articulat. Nearticulat *bunı* art. va fi *bunı* și nu *bunii*, (doar *nebunii* e pl. dela *nebuie*), admis de fonetiști în contradicere cu principiile lor, căci nu se aude decât un singur *i*, iar al doilea inexistent în rostire numai face confuzie să se citească ca în *vii* și face omonime grafice ca *regii, moșii...* (pl. dela *regie, moșie...*), pecând *regi, moși...* sunt pl. art. dela *rege, moș...* Neart. *copı* art. *copii*. Tot așa sufixa fem. neart. la Gen. și Dativ (și pl.) cu *ı*: *femei, cugetări*, va fi articulat *cugetări, femeı*, nu cu doi *i*, sau *cugetărei*. Asta e ortografie fonetică.

Pier sau *per*? Pe la noi (Năsăud) cel puțin se simte influența lui *ı*, muiarea lui *p*: *pceiu, pceı, pcere*, dar: *perim, peream, perit...* deci *ı* se află numai când cade acolo accentul, ca în verbul francez: *venir, viens, venons*, (și *tenir*). Cam așa e și în românește: *vin*. Ar fi deci în câtva neregulat. Am putea accepta la fel pe *pierd* sau *împetri* dela *pietre...* Nu vom aplica pe *ı*, ci numai *e* în formele pronominale și verbale: *el, ei, ele, ești, este, eram...* Reg. Ac. p. 23.) și în *aer*.

Admitem și pe *u* mut după *ı* dela ind. pr. p. 1 sg.: *tauu, restituu...* și la substantivele și adjectivele masc. și ambigene cari au la sg, un *ı* final *biciu, ochiu, vechuu,...* (Reg. Ac. p. 16, 15,) subliniind că *u* final după *ı* (scurt) e mut, de aceea vom folosi pe *i*, când *u* se rostește ca în *studiu, consiliu, principiu, omagiu (-gii)...* în cari nici predonină *i* ca în *viu*, nici *u* ca în *soul...*

Ca început iusă m'am cugetat să reducem întrebuințarea lui *ı* la minimul necesar. Așa nu vom aplica pe *ı*, ci tot pe *i* la începutul și sfârșitul cuvintelor, unde urmat, resp. precedat de o vocală formează cu aceasta diftong (excepția Ion, ion, nu numără), și între două vocale, când *i* e totdeauna consonantic, deci: *iar, i-aș, lui, nu-i, iei (iai), paie...* Aceasta n'ar resturna regula, că *u* final e mut după *i* scurt, căci deși scriem: *restı-*

tuiu, dar *i* între două vocale e scurt, deci *u* final e mut. Dela formele nearticulate: *vii, femei...* rezultă deci art.: *viii, femeii* (Gen.)... ca și până acum. Când însă *i* final nu formează diftong cu vocala precedentă, vom *trebui* să aplicăm accentul grav: *voi, restitui...* (cazul inf. conj. IV), care e necesar și pentru a arăta când *i* final e accentuat, ca în *albi, domni, lungi...* ceea ce altcum nu poate să o ghicească elevul și streinul. *)

Remâne să aplicăm pe *i* la capătul cuvintelor după consonante, deci, *lungi...* art. *lungi, vechiu* (fem.: *vechiă=vechie*, nu *reche*, art. *vechul, vechia*), *vechi...* și înlăuntrul cuvintelor când formează diftong cu vocala vecină (excepție între două vocale) ca în: *biet, diavol, taină, doină...* spre a deosebi de cazul, când nu formează diftong, ca în: *croitor, oile, suită, aitură, sleit...* Mai simplă ar fi aplicarea lui *i* peste tot, dar ca început ajunge, de probă.

După cum la conj. I în *a* imperfectul se face cu *a* (aranjam), la conj. II, III în *-e-e* cu *ea* (plăceam, mergeam), e corect și gramatical ca la conj. IV în *-i* să se facă cu *ia* (deși se rostește ca și *ea*), deci: *aușiam, îndoiam, domniam...* cu ajutorul lui *i* putem face deosebire între: *domnia* și *domnia*.

VII. Alt abuz gramatical și fonetic al fonetiștilor e trecerea verbelor dela conj. II la conj. III-a: *va place, va fine...* dar nu pot trece pe unele ca *avea, putea...* Nici una din aceste ortografieri nu e corectă, pentru că acolo nu există diftongul *ea* (cum fac inf. lung: *aveare, puteare...?*), ci un *è* accentuat înainte de alt *e* din silaba următoare *-re*, care uzul limbei a suprimat-o, dar s'a conservat în abstractul verbal, sau inf. lung: *avere***) nu *aveare...* iar cuvântul trunchiat, a ramas cu accentul și sunetul, unde și cum a fost: *plăcè, putè...* care în forma remasă nu se poate reda cu regula fonetică, nici cu semnele reduse exagerat de fonetiști, și atunci mai bine suprimă gramatica, și-și calcă principiile fonetice, stîlcind limba, ca să se potrivească ea ortografiei, nu invers. Dar ce fac cu verbele *vedè, putè, durè...*, cari nu pot fi siluite să treacă la conj. III? Le-au trecut la conj. I în *a*: *vedea!!* Nu e mai simplu, ca respectând gramatica și însuși principiul fonetic, să introducem un semn potrivit: *e* cu accentul grav: *è*, așa cum se rostește. Dar fonetiști au oroare de semnele, cari le reamintesc pe vechi contrari: etimologiști. Altcum au aplicat accentul grav, numai

*) Ortografia trebuie să-i aibă în deosebi pe aceștia în vedere, căci Românul poate citi corect, ori cât de proastă ar fi ortografia.

**) Infinitivul lung în *-re* s'a mai păstrat până azi în Maramureș, în poezia populară: „Iza-ı mare, Margîm n'are, Cum focul m'oiu innecare”? Amintirea lui a mai ramas în acel *re, le*, ce le adaugă Românul când horește, la sfîrșitul accentual al versului: „Blăstematu-m'a maica-re"...

unde era mai indispensaver — la conj. II-a — l'au refuzat.

Am fi reîntrodus deci accentul grav (suprimat de Academie) indispensaver la inf. conj. II și la inf. și aorist (p. 3, sg.) conj. IV. La conj. I nu e indispensaver acest accent, căci *a* e de regulă accentuat, (când nu e, devine *ă*), în deosebi la verbe *a* final, sau peste tot în silaba ultimă e totdeauna accentuat: *lăuda, cumpëram, luai*, iar semnul pe *ă*, *ë* arată totodată și lipsa accentului. La conj. III inf. accentul cade pe penultima, iar la a IV în *î* nu e lipsă de accent, căci *î* final e totdeauna accentuat.

Introdus odată acest semn, îl vom aplica și în cazul analog, unde găsim același sunet și același fenomen, ca în *stè, purcè, mititè...*, cari se scriu tot așa de necorect *stea...* ca și *vedea*, căci nici aici nu e un diftong, cum îl cocotoșesc și diformează fonetiști, ci e același *è* accentuat, rămas după tăierea lui *-le* dela pl. *stele, purcele...* Acest sunet scris necorect *ea*, nu derivă din lat. *stella* prin dispariția lui *l*. Latinul *stella* a putut să dea neart. *steală*, iar adj. *mititel...* fem. *mititeală...* pl. *stele, mititele...* Dela acest plural nearticulat, confundându-se *le* cu sufixa pluralului (când *l* se ținea de rădęcina cuvîntului), s'a format singularul, tăind sufixa părută *-le* și rămânend *stè, mititè..* cum se și rosteșce, (nu *ea*). Acest *e* accentuat (urmat de un *e* dispărut) și nu *ea*, adăogându-se art. *a* cu un *u* scurt eufonic între cele două vocale, s'a prefăcut în *ea*, după legile fonetice rom., deci din *stè, steaua, miè, niua, mititè, mititeaua...* Tot așa vom scrie pe *șè*, care fonetiști în lipsă de semnul potrivit îl scriu când *șă*, când *șă*, când *șea*, pentru că n'au o ortografie. Tot așa vom scrie pe *rè, grè*, deși nu s'a format după analogia lui *mititè*. Dela *rèu, greu*, fem. nearticulat: *rěă, greă*, adecă diftongul *eă*, care nu se poate rosti așè, și s'a prefăcut în *rè, grè*, cari ca și *đi* urmează aceeași declinare ca *stè...* Tot așè vom scrie pe *miè, muele*, pe care uni fonetiști îl scriu *mia*, alți *miea* — formă fem. nearticulată!? — dela care *fac* articulat: — păzè că vine trenul de diftongi — *m-i-e-a-u-a* (cum scriem noi forma articulată, vom arèta mai încolo). Adverbul *abia*, pare că l-au turnat așè ca și pe *așa, bea* (inf.) fonetiști în lipsă de sunetul potrivit, deci corect *abiè, așè, bè* (bere).

Streinului, care învață l. română îi putem da astfel îndrumarea, că la substantivele și adjectivele (femenine) în è să facă pluralul nearticulat, în *le*, și va afla mai totdeauna rădęcina adevèrată a cuvîntului în l. latină sau română: *stè, stele, mititè, mititele, miè, muele...* (dar nu dela *lichè...*). Ca *mie*, *miè* s'a format și *cel, cè, acel, acè*, pl. *cele, acele* (și chiar *el, ea, ele*). Formele *ceea, aceea* nu sunt formele articulate dela *cè, acè*, ci au

rezultat din alăturarea particulei *-a*, ca în *cel-a*, *acel-a* și așa ar trebui și scrise, fiindcă acest *-a*, ca și *-va*, nu se declină, ci numai pronumele și pare șoadă flexiunea înăuntrul cuvântului, deci e mai gramatical: *acel-a**,) *acelui-a*, *acei-a*, *acee-a*, *acele-a*, *acelor-a*, *cărui-a*, *căror-a*, *cee-alaltă*, *cele-alalte*... e acel-ași fenomen ca și în franceză: *celui-là*, *celle-là*... Tot așa particula enclitică *-și*, care arată identitatea: *acel-ași*, *acelui-ași*... și pron. enclitice *-mi*, *-ți*, *-și*... *insu-și*, *înși-și*... și *-va*: *ce-va*, *cui-va*..

Există provincialismul frumos în rostire cu *e* curat, deși accentuat, în *stele*, *vedere*, *șapte*... nu *stèle*... Semnul introdus totuși nu e de prisos nici cu aceasta rostire,, căci arată silaba accentuată: *vedè*... Dar fonetiști în loc să reducă pe *è* la *e*, au sărit dincolo și l-au prefăcut în *ea*, *a*: *stea*, *vedea*, *șapte*..

Diftongul, terminațiunea falsă și agramaticală *ea*, ca formă feminină *nearticulată*, cât și la infinitivul verbelor de conj. II în *è* nu se poate tolera și încă în o ortografie, ce se dice fonetică. În l. română nu există substantive și adjective feminine cu term. *a*, *ea* în forma *nearticulată*, ci numai cu *ă*, *e* (nu e permis să falsificăm gramatica pentru a pute încetățeni câteva turcisme ca: *basma*, *aba*..), nici verbe de conj. II cu *a* la infinitiv, sunt falsificări *fonetice* ale *fonetiștilor*, cari au inventat diftong și acolo, unde nu există, suprimând gramatica și schimonosind limba de dragul unei scandalografii. Nu gramatica română e defectuoasă, ori proastă, ci ortografia fonetică.

Introducând deci pe *è*, l-am mai pute întrebuința și în cuvintele cu trei, sau mai mulți *e* (necalculând sufixele), când accentul nu cade ca în regulă pe *e* penultim, ca în *vedere*, *înțelepțește*, *șederea*, ci pe *e* antepenultim, care incurcă pe streimi, ca în *trecere*, *mèrgerea*, *sècere*, *înțelègere*.. dar nu în *treceri*, *seceri*... Am pute aplica pe *è* și în term. *-èr* derivată dela *-ar*, care arată ocupațiunea, ca în *oièr*, *vièr*, *tinichèr*... apoi în *băièr*, dicem doar: *băiète*, nu *băiate*... și poate în *ièu* (în loc de *iau*)..*)

VIII. N'a fost nici o simplificare, ci o măsură anti-gramaticală. suprimarea din scriere alui *l* final urmat de *i* la plural. S'a schimonosit rădăcina grafică până la necunoaștere ca în *moi*, *miei*, (nu *mei*), *copii*.. dela *moale*, *muel*, *copil*.. în loc de *moli*, *mueli*, *copili*.. (pecând *copii* e pluralul dela *copie*) — așa cum spune gramatica, că se tornează pluralul. E o lege fonetică generală și în limbi streine, ca în l maghiară, că *l* urmat

*) Dacă *-a*, *-va*, ar forma un cuvânt cu restul, atunci ar fi rezultat: *aceala*, *aceaua*, *ceava*, (e prefăcut în *ea*). E deosebire între *ocist-a* și *aceasta*.

*) Lucrarea a fost contemplată numai până aici, pentru rest m'am îndemnat în decursul lucrării.

de *i* nu se aude, dar se scrie. Că nu se scrie în *voiu*, *puiu*.. cum făceau elimologiștii, aceasta e îndreptățit, fiindcă *l* latin acolo a dispărut, și nu revine nici în o formă flexionară. Dar când *l* e păstrat și rostit și dispăre numai în flexiune înainte de *i* la plural, când deci el aparține rădăcinei, trebuie scris — pentru rostire ajunge regula fonetică. Imi aduc bine aminte, ca elev în cl. II-a primară citeam pe *copili* fără *l*: *copii*.

Dar, se va obiecționa, cum va citi streinul pe *soli* (*soi!*), *colonei* (*colonei!*).. Acee-ași putem însă întreba și pe fonetiști, cum va face streinul, elevul pluralul dela *sol*, *colonel*... după regula lor gramaticală... *soi*, *colonei*... Primul e cuvint strein, nu e de origine latină, intrat mai târziu în limbă, și n'a putut fi asimilat ca și neologismele: *general*, *colonei*,... dar e mai de preferat ca streini sau minoritari să citească cuvintele de sus: *generai*, *colonei*, adecă să le românezeze, decât să le scrie așa — după regula fonetiștilor.

O regulă însă se poate da, și nici fonetiști nu pot da alta mai bună pentru formarea pluralului, și anume: nu se aude *l* înainte de sufixa pluralului *i* în cuvintele: *foale*, *moale*, *cale*, *vale*, *cal*, *copil* și regula: la substantivele și adjectivele (de regulă diminutive) masculine, cu terminațiunea *-el* (miel, vițel, băiețel, măricel, mititel și pron.: el, cel..), deci term. plural. m. *-eli* (*-elilor*) se citește *-ei* (*-eilor*). Cuvintele *goli*, *destul* se rostesc și cu și fără *l*. Așe streinul poate afla în dicționar cuvintele, cari nu le poate afla în forma stilcită de fonetiști: *moi*, *căi*, *căței*, ori *cățai*... „românizat” ca *țări*, „cu semne adaptate fiecărui-a”.

Tot pentru păstrarea rădăcinei ar fi consult, ca în proză să se scrie totdeauna și *r*, *n*, cari înainte de *i*, *ı* la verbele de conj. II, III, IV la ind. pr. p. 2 nu se rostesc, deci: *perii*, *fini*, *puni*, *rēmâni*, *vinu*, în loc de *piei*, *ții*, *pui*, *remâi*, *vii*... mai ales că forma din urmă o au și pl. dela *viu*, *vie* și *vie* (viță). Cât pentru pers. 1 și subjonctiv provincialismele *pieiu*, *țiu*, *puiu*, *remâiu*, *viu*... nu se pot admite, ci *pier*, *fin*, *pun*, *rēmân*, *vin*... în poezie, da, ca licențe poetice. În proză trebuie păstrată rădăcina, unde se poate (la verbele regulate).

IX. La p. VII am vădut o sumedenie de cazuri, în cari è a fost falsificat de fonetișt și cocoloșit în diftongul *ea* numai din lipsa unui semn potrivit. Acum venim la alt diftong inventat de fonetiști: *oa*, pentru a înlocui semnul etimologiștilor: *ó* atât de simțu și potrivit, scriind *poate* în loc de *póte*. Diftongul *oa* nu există în l. română, ci numai o vocală simplă intermediară între *o* și *a* derivată din *o* accentuat, urmat de *a*, *ă*, *e*. Ca în maghiarul *a* nu se aude acolo nici *o* nici *a*, ci o singură vocală

ca și *ă*, *î*, sau mai bine *ö*. Dar vedându-o mereu scrisă cu două vocale *oa*, și auzind pe elevi și streini căznindu-se cu rostirea lor, ni-se pare că e diftong, deși nu e. Comparați-l cu francezul *oi*, *lois*, sau din cuvintele: *toaletă*, *trottoar* (Reg. Acad. p. 26), sau roștiți în aceste cuvinte pe *oa* ca în *poate*. Că nu e diftong dovedește și faptul, că el formează diftongul cu *i* ca *fecióră*, (*fecior*.) *ploiósă* (*ploiós*) și nu *fecioară*, *plioioase* — ar fi absurd ca un diftong: *oa* să formeze un diftong dublu: *ioa*, cel puțin în Reg. Acad. nu l-am găsit. Tot așe rostirea pune un *u* scurt eufonic înaintea lui *ó*, ca și înaintea lui *o* la începutul cuvintelor (sau după o vocală): *uoi*, *uóie*, *uóre*, cee-a ce ar fi imposibil, dacă ar fi acolo diftongul *oa* — am ave în rostire diftongul dublu: *uoa*!?

După cum în ortografia maghiară *a* nu se scrie cu *oa* (deși se rostește ca și în românește), ci e corect așe cu *a*, fiindcă se preface în flexiune în *a* curat (*á*), tot așe trebuie să ortografiam și noi sunetul derivat din *o*, tot cu un *o*, aplicând un semn, un accent: *ó*, dar nu să încurcăm rădăcina cu încă o vocală. Chiar fonetiști sunt nevoiți să-și înlătore propriul lor *fě*, ca să scape de trenurile de vocale, ortografiind: *oue*, *două*, *nouă*, *voie*... cee-a ce nu e corect *fonetic*, căci acolo (în silaba penultimă) *o* accentuat, după legile fonetice rom., și după cum rostește totă lumea românească, nu e *o* curat, ci un *ó*. Dar fiecare fonetist scrie cum îl taie capul, uni scriu *oa* și *noa* și la plural: *noa*, *noae*, *noue*, *noui*, *noi*... asta e ortografie! ? Și cât de simplu și curat se scrie și rostește flexiunea după ortografia aceasta: *ou*, pl. *óue*, *nou*, fem. *nóuă*, pl. *nóue*, o singură formă și corectă, nu de ce false, cui îi place pôte pune la plural semn pe *e*, căci nu semnul e esențial, ci litera, dar e de prisos (după *u* scurt nu se pôte rosti *e*, ci numai *ě*).

Tot așe, cui îi place pôte rosti *nouă*, *voie*, *oue*, căci nu-l scriem nici noi cu *oa*, ci cu *ó* (accentuat), care nu e diftong. Dar nu le pare curios fonetiștilor, — dacă mai sunt *) — că s'a putut substitui *oa* al lor de *nevoie*, ca să scape de *fě*tul lor — cu originalul *o* în *voie*, *nouă*... fără să provóce un scandal fonetic, ba ni-se pare că e mai frumos decât *voaie*, *noa*, și tot așe am putè substitui pe falsul *oa* peste tot în rostire: *forte frumosă*... da, pentrucă nu e acolo un diftong, ci o vocală simplă mai aprópe de originalul *o*, decât de diftongul cocoloșit: *oa*. Dar ian să încerce Franceji să înlocuiască pe *oi* cu *o*: *lo*, *trottoir*, în loc de *loi*, *trottoir*... Nu e așe, că fonetiști și-au condamnat singuri propriul lor *fě*? În scriere e prea de ajuns ac-

*) Azi nefiind etimologiști, nu sunt nici fonetiști, totă lumea scrie cum a învețat, nu fiindcă ar fi fonetistă.

centul, e cazul lui *o* accentuat (înainte de *ă, a, e*), care se preface în vocala *ó*, după cum pierzând accentul se preface în *u* (*dórme, durmim, dorm*). Rostiți pe rind sunetele *u, ö, o, ó, oa* și veți constata deosebirea în deschiderea gurei, abie perceptibilă dela *u* la *ó*, iar de aci un salt, un hiat la *oa*.

În întregă flexiunea unui verb cu *o* d. e. *dorm* (conj. IV), vin numai două cazuri, în cari *o* se preface în *ó*: ind. pr. p. 3 și subj. p. 3: *dórme, dórma*, iar la substantive în 2 cazuri din 8: Nom. și Ac. sing.: *pórtă, porți*. De ce trebuie să schimonosim pentru ele rădăcina cuvintelor, și să încurcăm rostirea cu diftongi neexistenți (*oa*), când e mai simplu și mai fonetic să o păstrăm?

Nu e diftong nici în cuvintele: *sorióră, căprióră...* numai ni-se pare, căci între *o* vocală (*i*) și *o* (*ó*) rostirea pune un *u* scurt eufonic, ca și la început (în *om, óre...*). Vom aplica deci pe *ó* și unde nu se află forme în *o* ca în *fórte, nóuë* (9, avem însă și pl.: *noi* în descântecul „stinge noi”). Nu e diftong nici în *boar*, care se scrie corect: *bouar (bou)*. Diftong e în *hoară, -e, oare, (ovaria), Ioan, noatin*, (metateză dela lat. *annotinus*), în *încoace, încuace* (în *eccu—hacce*) și neologisme: *trotoar...*

X. În sfârșit ne-a mai rămas un singur caz de diformare a rădăcinei, sôța lui *ó*: *é*. E unul din cazurile lui *e* accentuat. După cum *o* variază după accent și poziție dela *u* la *o, ó*, tot așa variază *e*. Accentuat, înainte de *i* (în silaba următoare), se rostește curat ca în *véd, veđi*, urmat de *e* se rostește *è*, ca în *vede*, urmat de *ă, ă, a, â, î*, se preface, sau se rostește *ea**)=*ia* ca în *légă, séra, téra, stéua*, sau *a* după labialc: *m, p, b, v, f*, mai frecvent fiind *v* ca în *véră, învétă, povéră, fétă, péră* (pl. *pere*, nu *pară* de foc), *mésă...* și natural după *i* fiind de prisos un al doilea *ia*, ca în *iérna, iéscă, iésă* (subj., nu ind. pr. p. 3, care e *iese*), *îndoiéscă, miéua...* și după sunetele *ș, ț, Ț, z, j*, cari de regulă au aspirat un *i* — cine are însă gust póte rosti și *ia* și *a* ca în Reg. Ac. p. 21 (înfățișează și așază), căci asta nu modifică ortografiarea: *șédă, fêră. prânzescă, uzéză, tinjescă, înfățișeză, aședă...*

Fenomenul fonetic al prefacerii în flexiune a unui sunet în altul cu totul diferit, ca la noi *e* în *a, ea=ia* (sau invers) e cunoscut și în limba germană d. e. *a* din *Vater* se preface la plural în *e* curat, dar se scrie tot cu *a* cu semne: *Väter*, și așa e corect gramatical, nu cu *e*, fiindcă derivă din *a*. Ați tótă lumea învățat limbile din carte. Ortografia trebuie să fie cu conside-

*) Diftongul *ea* nu derivă niciodată din *i* („în alte forme flexionare“), cum se spune în Reg. Acad. p. 21; exemplele arătate sunt și mai nepotrivite: *ieșeam, (ieși), grijeam (griji)...*

rare la cetitori — la scriere, nu la vorbitori. Acești-a nu sunt avizați la dicționar ca cititori. Dar cum ar pu'è afla pe *Veter* în dicționar cu rădęcina astfel diformată?! Dacă în l. germană e motivată scrierea lui *e* derivat din *a* cu *ä*, deși sunt așe de puține cazuri, și ambele forme vin înainte în numer egal (o formă la singular și alta la plural), cu cât e mai motivată la noi, unde fenomenul acesta fonetic e așe de general, și unde *a*, *ea* derivat din *e* vine cel mult în 2 din 8 cazuri (la substantive și adjective). În 6 din 8 cazuri se află în scriere d. ex. *veri*, dar acest-a nu se află în dicționar, căci acolo e luat la *a*: *vară*. Nu e óre motivat, că cele 2 cazuri din 8 se se supună majorității și se se scrie cu sunetul, din care derivă: *veră*, se nu se diformeze rădęcina pentru excepții. Și la fonetiști noștri cuvintele au și câte 4 rădęcini grafice, cum am vedut la *vinde*, sau la *șed*, *ved* (*ved-*, *vad-*, *vez-*, *vaz-*)...

Ortografia trebuie se se adapteze legilor gramaticale și fonetice ale limbei (nu acestea ortografiei) și se găsescă pentru excepții semne potrivite, ca se se pótă subsuma regulei generale. Dacă Francezul s'a dedat a vedè în *i* din diftongul *oi* un *a* fără nici un rost gramatical sau fonetic, cu cât e mai motivat la noi se însemnăm pe *ea*, *a* derivat din *e* cu un semn aplicat la *e*, când acest *a*, *ia* (*ea*) e numai un caz special, excepțional, un *accident* alui *e*: *é*. Și noi ne putem deda a vedè în *é* momentan un *a*, *ia*; eu am făcut experiența acesta ca elev.

Se nu se credă, că nostalgia după ortografia copilăriei m'a condus la acesta ortografie. Din contră și eu am fost printre elevi licelui (Năsăud) insuflețiți pentru atunci noua ortografie fonetică, și am părăsit și eu pe *u* mut înainte de a-l fi suprimat Academia, deși profesorul de l. română, care nu era nici el contra ortografiei fonetice, ne spunea, că e bine și corect, ca băieți se aștepte hotăririle forului competent: ale Academiei.

Cu *é* în loc de *ea*, *a* am fi scăpat și de o dilemă a ortografiei fonetice: ortografierea cu diftongi *ea*, *ia* și *a*. În Reg. Acad. p. 22 se tratéză cazul „când și rostirea e într'adever *ia*”, nu *ea*. Deși Academia (fonetistă) aici se crede sigură în dístingerea lui *ia* de *ea* — eu trebuie se mărturisesc, că nicăiri în diftongul *ea*, nici chiar în cuvintele fem. în *e* plus art. *a*, ca *vulpea*, *firea*... nu aud un *e* scurt, ci numai un *i* scurt, deci tot diftongul *ia*; diftongul *ea* trebuie se se scrie așe, dar se rostește *ia* pretutindeni; e numai o părere, că am ros'i deosebit pe *ea* decât *ia*, fiindcă suntem învățați a-l vedè scris *ea*. Vocalele *e*, *i* sunt așe de aseminătore, că *e* subțiat devine *i*

scurt. Încercați dacă puteți face deosebire în rostire între *ea* și *ia*, în cuvintele: *deal* (*deluros*), *diavol*, *biata* (fem. lui *biet*) și *beata* (fem. lui *beat*), *urechea*, *urechiat*, *cheamă*, *chiamă*, dór se recunoșce și în Reg. Acad., că „spre deosebire” scrie *biata* și *beata*, adecă deosebire în scriere, căci în rostire nu e absolut nici o deosebire, cel puțin după urechile mele — și pe astfel de baze — pe urechi, când sunt și atâte-a urechi surde — se póte clădi o ortografie!?

Sunt numai reminiscențe etimologice, când se dispune (căci foneliști n'au principii și argumente) să scriem: *chiamă*. Dela lat. *clamo* s'a făcut *chiām*, dar *ă* după *i* nu se póte rosti, și s'a făcut *chiem*. Dar Academia a admis *chem*, iar după regulele fonetice, când în silaba următoare vine un *ă* — atunci *e* accentuat se preface în *ea* sau *a*, nu în *ia* (*cheamă*), deși se exprimă tot așe, cum am vădút; nu putem face — fără motive — excepție dela regulă, cum nu vom scrie nici *vulpia*, *firia*, fiindcă se ros'ește *ia*. Dacă scriem *chiamă*, atunci e corect *chiem* și nu *chem*, ca și *veghiez*, și dela *ghiață*: *ghiefuri* (nu *ghețuri*)... *chieie*; dela *chem* rezultă: *chémă* (*cheamă*) — dar mărturisesc, că aici și eu aud ca Academia și aflu mai corect *chiem*, și încă și mai corect *chiām* (pe lângă regula fonetică cunoscută), în care caz am ortografia și noi: *chiamă* ca Academia — aici nu e accidentul lui *e*, ci conservarea neîntreruptă a lui *a*, de când era *clamo*, salvat de împrejurările, cari cauzéză accidentul lui *e*, pe când în tóte cele-alalte forme flexionare *a* trecënd în *ă*, precedat fiind de *i*, a suferit accidentul cunoscut. Acest *a* îți deșcéptă cam aceea-ași senzație, ce o ai, când pe fărimele unui vas din epocile preistorice descoperi urmele degetelor — imprimate din întimplare — urmele formelor vii ale strămoșilor cu mii de secole înainte. Acest *a* ar trebui resp.ctat.

Cu *é* am scăpat de o mulțime de buclucuri ortografice fonetice. Ortografiind: *creéză*, *îngrijescă*, *roșéță*... s'a delăturat chestia cu *ea*, *ia*, ori *a* (*creează*, *îngrijească*... ori *creiază*, *îngrijască*...)? Să rostéscă cine cum îi place, cu *ea*, *ia* ori *a*, rămâne bine scris cu *é*, și acesta e idealul: ortografiare independentă de gusturile și urechile tuturoi.

Deși s'ar putè, dar nu aflu consult a admite scrierea lui *a*, *ea*, nici în terminațiunile subst. feminine: *-ală*, *-eală*, *-ață*, *-eață*, *-asă*, *-easă*. Dacă în 6 din 8 cazuri scriem *socotele*, *îndoiele*, *negrețe*, *roșețe*, *crăiese*... de ce nu l-am scrie cu aceea-ași rădăcină și în cele 2 cazuri din 8: *socotélă*, *îndoiélă*, *negrétă*, *roșétă*, *crăiésă*...

Firește, nu va merge așe neted peste tot, vor fi cazuri

de controversă. Dacă fonetiști fac Genetivul nearticulat dela *zamă*: *zămî*, iar alți: *zemi* și aici va fi chestia *zamă*, sau *zémă*? În Dicționarul enc. de Candrea e pl. *zemi*, dar asta e numai chestie de gust, tot așa cum a avut gustul să facă pl. dela *fară fără* — când alți scriu *țeri*. Cui s'e-i dăm atunci autoritatea, ca să decidă? Hotărit că nu gusturilor, nici chiar al Academiei, ci etimologiei. Cuvintele de sus derivă dela lat. *zema*, *terra*, și deci le vom ortografia pe amîndouă *zémă* (*zemos*), *țéră* (*țeran*)... sau fiecare cum îi place ca în ortografia fonetică?! Tot așa vom scrie *fiéră* pl. fiind *fiere* (nu *fiare*, dela lat. *fera*, dór avem adj.: *fieros*), iar pl. dela *fer*: *feré*, spre deosebire.

Dar când etimologia nu ne ajută, d. e. cum vom scrie pe slavul: *dojană*? Uni fonetiști fac pl.: *dojăm*, *dojăni* (verb), în Dicționarul Candrea însă e luat *dojeni*.

Eu cred că trebuie să preferăm totdeauna pe *e* lut *ă*. Dacă deci scriem în 6 din 8 cazuri *dojeni*, iar în flexiunea verbului *dojeni* de vr'o 50 ori tot cu *e*, de ce am face excepție pentru cele 2 cazuri și să stîlcim rădęcina, înlocuind pe *e* cu *a*, mai ales că dăm peste buclucul ortografic: cu *a* sau *ea*? Căci *e* accentuat înainte de *ă*, *a* se preface numai după labiale în *a*, după alte consonante însă în *ea*, în deosebi după *ș*, *j* după Reg. Acad. p. 21, deci ar trebui ortografiat: *dojeană*, nu *dojană*... Am scăpat de dilemă scriind: *dojénă*, și păstrând și rădęcina neschimbată, așa că în ori ce dicționar va fi luat în o singură formă cu *e* și nu cu *e*, *ea*, *a*.

Cuvîntul *seamă*, *samă* (ung.) n'are flexiune deci e indiferent dacă se scrie cu *ea* sau *a*. Dacă se scrie *seamă*, atunci verbul format din el va fi *însema*, nu *însăma* (streinism de prisos).

Cuvîntul *jale* îl cunosc dela popor numai în forma *jele*, *jolesc* și nu cred, că s'a format dela *jale*, ci din contră acest din urmă s'a format dela *jele*, după analogia lui *șapte*, *șade*... Dela *jale* ar urma: *jălesc* și nu *jolesc*.

Semnul *é* nu pôte avè loc decât în silaba penultimă, mai rar în antepenultima, de aceea nu pôte fi aplicat în silaba ultimă ca în: *deal* (deși *deluros*), *băiat* (sau *băiét*), *beat*, *orășan*, *Zăgrean*, deși unele fac pluralul cu *e* (procesul invers). Deci dela *beat* fem.: *beată*, dar dela *biet*: *biétă*, dela pl. *bete*: *bétă* ('a cămeși); dar se aplică în *amiédî* (pl. *amiédî*), fiind contras din *amiédă-și* (*miédă-nópte*), sã țice și *mieđul țilei*, ca *mieđul-nopți*.

Nu se pôte confunda *é* cu *è*, deoarece primul vine de regulă numai în silaba penultimă și de tot rar în silaba antepenultima: *légînă*... iar *è* vine în silaba ultimă, iar când vine

în antepenultima se distinge ușor, fiindcă e urmat de două silabe în *e*.

Că *ea*, *a* e accidentul lui *e*, o dovedește nu numai faptul, că e așe de rar — în întregă flexiunea unui verb e un singur accident: *légă*, *mérgă* — dar și aflarea lui *e* în l. latină la cuvintele de origine latină. Dar sunt câteva excepții ca *față*, *spată*, *ghiață* (lat. *facies*, *spatha*, *glacies*), în cari *a* nu e un accident a lui *e*, ci e original, dar contaminat de accidentele lui *e*, ca și în *beat*, *orășean*... s'a prefăcut în *e* (procesul invers): *fețe*, *spete* (ca în *Vater*, *Väter*), dar nu în *spate*. Le putem scrie *față*, *spată* și să considerăm *fețe*, *spete*, ca excepții ca și *apere* dela *apăr* — în ortografia fonetică excepțiile sunt regulă. Dar în *ghiață* e alt caz, Ca în *scară*, *scări*, s'a făcut *ghiață*, *ghiați* (Gen. Dat. neart.), sau mai bine ca în *aramă*, *arămii*, *arămuri* s'a făcut *ghiați*, *ghiațuri*. Dar cum am vădut *ă* (ca și *â*) după *i* nu se poate rosti, deci se rostește *e*. Deci nu putem ortografia pe *ghiață* cu *é* pentru *ghiețuri*, care scris corect e *ghiațuri*, și tot așe corect gramatical ar fi ortografiat *tăia*, *tăiam* la ind. pr. conj. I și nu *taie* *), *tăiem*, ca la conj. II. E așe de agramaticală conjugățiunea: *tăiem*, *tăiați*... *tăietor* (-*etor* nu vine nici la conj. II și III în *e*), *tăind* (ca la conj. IV) în loc de *tăiator* (*tăiat*), *tăiând* și tot așe ar fi corect: *vechiă*, *viă*. *viă* (*viu*), *femeiă*... rostirea n'ar trebui să modifice ortografierea formelor gramaticale; fonetismul neînfrinat, fără corectivul gramaticii înseamnă anarhie și apusul ortografiei.

(Abiè acum am observat, că ortografierea lui *mititel* nu e corectă; dela *mic* ar rezulta *mice!*, dar s'a format dupe analogia lui *măricel* (nu *măritel*), deci *micicel* — din care s'a boierit *mittel*).

XI. Nu putem accentua în deajuns, că nu se poate ajunge la o ortografie unitară, primind toate provincialismele și chiar greșelile minorităților, ca: *mâncăruri*, *sufără*, *acoperă*, *scriți*, *smeuri*, *corp*, *curăța*... Pluralul dela *mâncare* e *mâncări*; *sufără*, *acoperă* ar pute fi subj. p. 3, mai corect: *sufără*, *acopără*, dar ind. pr. p. 3, cum a rectificat și Academia, e *sufere*, *acopere* (conj. IV); pluralul dela *smeu* (e vorba de smei de hârtie), e tot *smei*, pe *-uri* să-l cedăm la *corpuri*, căci l-a avut în latină și-l avem în română, și-l dăm la toate *gardurile*, de ce l-am refuza chiar la *corp* (*corporal*)? Dela *curat* numai la conj. IV s'a putut face *curăți*, nu la conj. I în *a*. Numai niște streimi au putut să schimonosescă verbul *scrie*, trecându-l la conj. IV: *scri*, *scriți*... Sion n'a scârțăit așe, ci a cântat: „vorbiți, scrieți românește” și așe rostește totă lumea românească. Ori poate, fonetiști vădend, că se permite stilcirea limbei pentru a o potrivî la scandalografia lor, au cređut, că orice scârța-scârța are

*) Forma *taie* e îndreptățită numai la subjonctiv.

dreptul și datorința să modifice și corecteze limba și gramatica românească, cum îl taie capul.

Chiar și în Reg. Acad. se ortografiază *șade* (ind. pr. p. 3, sg.) în loc de *șede*. Dela *șed* (admis și de Academie — cum e și corect — : *ședință*) e accentuat numai înainte de *a*, *ă*, *i* se poate preface în *a*, *ea* ca la subj. : *șadă*, sau *șédă*, dar nu înainte de *e*. Ind. pr. p. 3 sg. : *ș?de* e singura formă flexionară a verbului *șed*, în care revine în rostire *e* (è înainte de *e*), căci și la p. 2 se rostește : *șeđi*, nu *șeđi*. Pe baza căror legi fonetice sau gramaticale s'a prefăcut acolo *e* în *a*? *Șade* e un provincialism strein de legile fonetice românești, ca și *șase*, *șapte*, *șarpe* (pl. *șerpi*)... în loc de *șese*, *șapte*, *șerpe*...

Când s'au introdus provincialismele : *pâine*, *câine*, *mâine*, dacă-mi aduc bine aminte, chiar Slavici a scris un articol, criticând și desaproband introducerea tuturor „mahalagismelor” în limba literară. Dar n'a fost ascultat. Nu de mult am citit unde-va numindu-le „aristocraticele forme pâine, câine, mâine”, (poate, fiindcă în franceză e scris *pain*?) Apoi biine, măi Române, atunci nu ne mai rămâne decât să boierim totă limba și să introducem peste tot pe *i* scurt, parcă n'am avè destuli. De ce am restringe aristocrația numai la triumviratul „câine, pâine, mâine”? Ce vulgari Alexandri, Eminescu, Coșbuc, cari s'au apucat de poezie, fără să cunoscă „aristocraticele forme : „Stăpâine, stăpâine, Îți chiamă și-un câine”.

De ce n'am reintroduce și rotacismul : *lură*, *bură*, *bire*... Nu ar trece mult timp și filologi ar vorbi despre „aristocraticele forme” : *lură*, *bură*, *bire*...

Pe unde-va au legat prep. *in* de *amiază* și au făcut un subst. nou *nămiaza* — l-au și introdus în l. literară. Ce nevoie era, sau ce avantagii prezintă acest provincialism, decât schimonosirea limbei? Dór în *amiédă* mai avem lósta prep. *a*, acum mai legi și pe *în*, apoi vor lega și pe *la* : „într'o lană-miază”, sau din „în Ajun” vom face „Năjun”, căci așe e destrăbălarea fonetistă : fiecare cu ortografia și dialectul lui, ba chiar cu gramatica lui, sau mai bine đis, fără nici o gramatică.

Nu pare curios că mai trebuie să argumentăm pentru ce în o limbă neolatină ar fi corect să primim formele, provincialismele cele mai apropiate de l. latină? Da, pentru că au apărut deodată cu școla fonetistă, ca o excrescență, ca un buboiu, tendințe extremiste, anarhice, cari nu mai voiesc să audă de o îndreptare după limba mamă — latină, și se înferéză ca un păcat neiertat, sau se ironizéză, ori acuză de latinizare. Numai streinismele sunt considerate ca neoaș românești, și li se dă preferință față de termeni românești de origine latină. Acelor-

ăși tendința se datorește și titlul revistei: *Gândirea*. A *gândi* dela *gând* (ung. *gond*) și în românește înseamnă mai mult: *griji*, *gânduri* („ca omul cu gânduri multe”) Noi împrumutăm din l. latină — cum e și natural și corect — noțiunile de filosofie și știință, cari ne lipsesc, și preferăm un streinism așe de impropriu unui termen latin așe de potrivit, păstrat în graiul poporului, ca „cugetarea”. Par’că dela Maghiari am învățat noi a *cugeta* — recte a *gâni*, căci așe rostește poporul, deci corect ar fi „Gânirea” nu „Gândirea”, care e boierilă. Că găsim la Coșbuc: „Și dacă lui nu-i dă prin gând” — sunt necesități de rimă și vorba un personajiu din popor. Dar ce nevoie era să fie alifșată „Gânirea” așe de șodă ca titlul unei reviste, în locul termenului așe de potrivit și românesc „cugetarea”? Nu-i asta bolșevism? Imi aduc bine aminte, că cuvintul „vileag” (ungurescul „világ” exact cee-a ce e în românește „lume”), streinism destul de recent, nu era cunoscut în presă. Cine-va l-a folosit în un ȕiar, altcine-va a protestat — cu tot dreptul — dar a fost destul ca să sară toți bolșevici în apărarea streinului necunoscut, să-l primescă cu toate onorurile, și să-i acorde cetățenia, și așe se lăfășește în presă ca român neaoș, înlăturând pe românescul „lume” (lumen)... așe de aici, mâne de colo, până ce va trece la muzeu. Așe se face desromânizarea. Tot așe a fost introdus absolut fără nici o necesitate „jăcmănitul”, par’că nu ne-ar fi de-ajuns „jăfuitul” și „prădatul”.

N'am avè nimic de ȕis în contra câtorva turcisme, dacă și noi avem ungurisme, dar terminațiunea turcă — *giu*, care arêtă ocupațiunea, amenință cu invazia chiar în gramatica românescă, eliminând pe românescul *-ar*, *-er*; toate ocupațiunile se turcizéză, dela *zarzavagiu*, *bragagiu*, *tinichigiu*, *geamgiu*, *lampagiu*, *felinaragiu*, *zurbagiu*, *scandalagiu*... vom ajunge să nu mai aușim *lăptar*, *portar*, *porcar*... ci *laptagiu*, *portagiu*, *porcagiu*...

Ardealul a fost mereu sub stăpânire streină, deci nu e mirare că au intrat în limbă atâte-a ungurisme și în deosebi numirile diregătoriilor, cum se vede și în versurile poporului: „Dă, Dómne, pe gândul meu, Să fie frunța birău, Și codrul solgăbirău, Să trăiesc cum oi vře eu.. Tulipanul vițișpan. Să trăiesc de-al meu măgan”... (mi-e témă, că măimuțăria bolșevică o să-și recruteze de-aici noi „tovarăși”). Dar ponegrita scólă latinistă a căutat în latină termeni — ori trebuia să-ı caute în l. turcescă? — dar în limba literară n'a permis să între streinismele, ungurismele... A venit însè șcôla fonetistă și le-a deschis larg porțile cetățuei limbei românești, așe că așe e amenințată să fie sugrumată de vinituri!

È natural, că poporul român a împrumutat cuvinte dela popórele, cu cari a venit în contact, fie duşmănos, fie prietinos. Sunt unele pentru cari nu avem termeni de origine latină, dar sunt asimilate şi le vom menţinè. Mai ales cele albaneze sunt cele mai intim legate cu viaţa poporului român, şi sunt tot aşè de caracteristice româneşti ca şi cele latine ca: *vatră, sat, copil*,*) *bucurie, brad, mugur, simbure, sfarmă* (-pietă, soţul latinului: „strămbă lemne”), *gata, grópă, copac, cruţa, moş, moşie, moşnean, murg, codru, moşneag, moşteni, mal, cefă, grumaz, straiţă, ţap, ţarc, călbéză* . . . de unde se pòte deduce, şi se şi admite cu tot dreptul, că strămoşi Daci au fost de o viţă şi o limbă cu Albaneji. Ce capriciu în acéstă moştenire vie, că Daci învinşi ne-au lăsat „bucuria”, iar Romani învingători: „tristeţa, durerea şi dorul”.

Ce priveşce cele-alalte cuvinte nelatine, când pentru unele noţiuni avem şi termeni de origine latină şi streină, ca limbă neolatină va trebui să dăm întâietate celor latini, şi nu celor streini, ca în „Gândirea”.

Aşè e de ex.: *timp — vreme* absolut identice (*timp* frumos, rece, ploios, timpuri bune . . .); eu nu ăic să eliminăm cu totul pe ultimul, dar să aplicăm pe primul totdeauna, când aplicarea celui din urmă nu e o necesitate — pòte de metru, ori rimă, în poezie.

Tot aşè vom prefera pe *contra*, în *contra*, din *contră* lui *împotrivă, împotrivă*; pe *deórece* lui *de vreme ce*; *luaţi aminte* lui *băgaţi de seamă* (ce stupid!); . . . am făcut la capètul acestei lucrări la răpedelă o consemnare de streinisme de prisos, ele se pot şi trebuie completate, Unele popóre au câte un termen, noi avem trei pentru *niè, omèt, zăpadă*, dar chiar latinul *niè* nu se vede în scrisul românesc. Dacă s'ar respecta patrimoniul latin, şi i-s'ar da întâietate cum se cuvine, cu totul altul ar fi aspectul limbei româneşti, nu i-s'ar putè reproşa, că e plină de slavonisme, ungurisme, turcisme etc. Scóla latinistă a fost încetăţenit uni termeni latini, ca *liber* (sub cerul liber), dar bolşevici nu-i pot suferi şi nu lasă din „slobod”.

În Dicţionarul de Candrea, la cuvîntul „sânt” ni-se spune că s'a încercat înlocuirea lui „sfînt” prin „sânt”: „trăgènd o sântă de bătaie”, dar n'a succes — firşce dacă bolşevici nu pot suferi şi încetăţeni decât bolşevici. Dar să le lăsăm lor, dacă le mai convine „o sfîntă de bătaie” şi să introducem pe „sânt” la locul, ce i se cuvine. În copilăria mea cântau ţerani: „Sânt, sânt e Domnul Sabaot”, după carte. Apoi a venit reacţiunea fonetiştilor în contra exagerărilor altcum naturale ale

*) Vechimea acestui cuvînt o dovedeşce pierderea lui *l* la plural, ca la cuvintele de origine latină, cee-a ce nu e cazul la *sol*.

școlii latiniste, trecând însă și în exagerări și bolșevism, ba chiar aversiune față de latinitatea limbei... și l-au scos din biserică. Un cântăreț bătrân din acel timp ca să se remarce, că s'a modernizat și el, cânta din strană rar: „sâvânt” ca să audă toți, că nu cântă „sânt”. L-am putut reintroduce în biserică, mai ales că dela slavul *svet* până la *sfint* o fi contribuit ce-va și *sânt*.

Când e vorba să reinții un termen românesc de origine latină, atunci sar toți bolșevici și țipă contra „latinizării”, iar streinismele sunt primite în triumf și încetățenite, înlăturând cuvintele curat românești. E de-a-dreptul naivă argumentația lor, că streinismele ar fi mai potrivite pentru anumite înțelesuri. Dacă întrebuițezi într'una numai streinismele, natural că-ți par mai potrivite decât cuvintele, cari nu le întrebuițezi de loc. După cum ne-am dedat cu fraza „nu mi-a trecut prin gând”, pentru cari motive nu ne-am putut împrietini cu: „nu mi-a trecut prin cuget”, ca și „nu mi-a trecut prin minte”? Alt exemplu. „Gândirea” nici n'a existat în limba poporului, decât cuvintele: „gând, gânduri, a se găni (gândi)”. Abstractul verbal „gândirea” l-au creat cărturari fonetiști, și deși impropriu, ba chiar prost, l-au introdus în locul „cugetării” atât de potrivită pentru această noțiune, iar ați nu mai veți în presă „cugetarea”, ci numai veneticul „gândirea”. Chiar în aceste zile dușmani în propaganda lor contra noastră prin Italia ne contestă și latinitatea limbei, căci, ȕic ei, e plină de slavonisme *) și ungurisme, dovadă, — după dinși — că limba noastră e incultă și săracă, nu se pôte lipsi de „vileag, jăcmăneală” și — pôte or fi avënd aici dreptate — de „gândire”.. dacă noi ne ucidem înși-ne ca nișce imbăcili, „cugetul” și „cugetarea” românească!

Să preferi și să introduci ați, conștient, provincialisme — barbarisme, fără nici o nevoie, și să înlături termenii neaoș românești (neolatin) — asta-i renegare și trădare națională conștientă!

La Maghiari n'am văduț idiota de-a introduce în l. literară streinisme, din contră au creat cuvinte noué, unde au lipsit, deși în insulele maghiare împrăștiate printre Români s'au aflat destule. Școla maghiară ȕa remaghiarizat aceste insule, unde se vorbea: „Aczide a funyát de după kuptor”. În hrisóvele unguerești, ca d. ex. în legile „Aprobate și compilate” făcute în contra Românilor se legifera: „Az oláh popák ne afuriszájának”... Nici un streinism nu s'a luat în limba literară. Cu terminațiunea -ász, -ész, (rom.: -ar, -er, turc.: -giu) au făcut cuvinte noué, d. ex. din *seb*=rană, au făcut *sebész*=chirurg, și

*) Limba maghiară are mai multe slavisme indispensabile decât l. română.

cu term. *-et* (rom. *-ie, -it.*) au făcut *sebészet*=chirurgie, cum am face noi din rană: rănăr (ori ranagiul), rănărit. Din *csillag*=stèle, au făcut *csillagász*=astroncm (sau stelar) *csillagászat*=astronomie (stelărie). Că s'au potrivit tot aşè de bine sau de rău, ca şi „rănăr“, „stelar“ — chiar şi Maghiari au tăcut glume în contul acestor formaţiuni, dar le-au admis, şi ađi sunt termeni ştiinţifici neaoş maghiari, ca şi când ar fi creaţiunile limbei maghiare, şi pentru eli e limba cea mai sonoră şi mai cultă, şi redè nul cel mai sigur al naţionalităţii lor. Germanismul „musai“ atât de răspândit la poporul maghiar, dela care l-am împrumutat şi noi, nu e admis în limba literară maghiară, decât când e ridiculizat. Numai noi ne desromânizăm limba ca nişce idioți, înlocuind termeni româneşci cu tóte „băzdăgăniile, boleşniţele, jăcmănelele, bolunđiile... streine. La ce bun atâte-a streinisme? pentru lăudăroşa „bogăţie lexicală“? pentru a acoperi sărăcia de idei, ori pentru ca tot poetastru să pótă afla uşor rime la tóte prostiile? Dar fără „ciosvârtă, dărab“, numai 'cu „bucata“, fără „ortac, tovarăş“ numai cu „soţ“, fără „gândi, socoti“ numai cu „cugeta“... s'ar reduce num ărul volumelor de proză — Ce păcat!, Goethe a putut scrie pe „Faust“ cu tótă sărăcia limbei germane, cu un singur „Schnee“, un singur „denken, „Gedanke“... Dar nóue la ce ne-a servit bogăţia de cuvinte, introducènd în l. literară „gândul, gândirea“... pentru ca să izgonim „cugetul şi cugetarea“ românéscă? Sè mai introducem şi „niéua“ unгурéscă şi pe cea turcéscă, ca să ne facem limba tot mai „bogată“ şi mai pestriţă, ca să nu mai fie lipsă de volapük. Sè îmbogăţim limba şi cu „ocâş, ocoşală“, ca să ne izgonéscă şi „înţelepciunea“ românéscă, ca şi „cugetarea“ — dacă mai este. — Ajunge. Sè ne mai lase în pace bolşevici — şcóla fonetistă — cu bogăţia de bizdigăanii“. Ar fi timpul să curăm grăul de neghină, să curăm limba românéscă de streinisme de prisos. Trebuie să reîncepem acolo unde a început opera distructivă şi bolşevisantă a nefastei şcole fonetiste,

Când limba românéscă se va reduce la prepoziţii şi flexiuni ca în versurile: „Ast' véră la orotaş, Pus-ai, lelkem, fägădaş“, sau în fraza: „Tinichigiul s-a gândit să dee la vileag jăcmănela zarzavagiului“, . . . asta nu mai e limbă românéscă. Decât aşè, prefer esperanto. Pentru acéstă limbă „bogată“ şi pestriţă la ce ne-am mai bate capul, ca să i dăm o ortografie, cea mai potrivită e scandalografia fonetică — „dupè sac, petec“. Ortografia, ce am propus aici, resp. am reintrodus, n'are rost decât pentru o limbă neolatină, nu pentru l. turcéscă,...

Avem ađi şcólele în mâna nó-stră. Sè desgropăm tezaurul limbistic neolatin *) din scripturile vechi, din provincialisme şi

*) Scrietori să resfoiéscă Dicţionarul enciclopedic de Candrea-Adameşcu.

din dialecte (macedo- și istroromân), să-l reînviem și să întărim cu el limba românească prin scôle și scris (Abecedare curate românești, nu pline de streinisme) pentru orice eventualități ale viitorului, și nu să o slăbim și schimonosim, mămuțărind toate limbile streine, și introducând „cuiu strein în casă“.

Intre premiile Academiei premiul Dr C. Păcuraru-Bianu e merit după testamentul donatorului „pentru cultivarea limbei române în sensul aspirațiunilor, pe cari ea are dreptul să și le reclame în cadrul limbilor neolatine. Constată, că fenomenul de maghiarizare și rutenizare e ajutat de curentul nostru literar și didactic poporanist, care introduce în limbă toate amestecăturile, streinismele. „Desnaționalizarea poporului incepe cu promiscuitatea de cuvinte streine adoptate în limbă. Când o limbă devine astfel împesătită, este imposibil să lupte în contra unei culturi streine“. „A adopta toate streinismele în limba literară și didactică, nepotrivite cu geniul latin al limbei, este un semn trist de decadență națională, care ne pregătește la o mai ușoară asi ni'are... Pentru aceste motive scrietori noștri făptuiesc o crimă națională, când cu nepăsare, sau din neștiință primesc și cultivă în limbă cuvinte de origine streină în detrimentul celor de viață latină, stricând prin acesta nu numai caracterul neolatin al ei, ci sonoritatea ei superioară celorlalte limbi, cari o profanează cu barbarismele lor. Prin acest legat dolesc nu numai a protesta în contra acestui curent nenorocit, ci și a forma simburile unei îndreptări în înțelesul ca limba noastră să-și pôtă menține prin literatură și școlă adevăratul caracter românesc neolatin“. Dar nici Academia nu respectă testamentul.

Aici am vrè să vedem la lucru pe filologi noștri, la curatul grâului.

XII. Știu că fonetiști vor vedè în acesta lucrare fantoma scôlei etimologiste. Dar nu le pare curios, că acesta ortografie e mai fonetică decât ortografia lor fonetică? Să pună un strein inițiat în acesta ortografie — cu alevèrat fonetică — să citească un text, și apoi altul cu ortografia fonetiștilor, și se vor convinge cât de prost vor căți după ortografia fonetică, căci cu cât e o ortografie mai simplă și mai ușoară de învățat, cu atât e mai imposibilă de citit. Dar pentru strein cât e de ușoară de învățat limba după ortografia, ce am propus, aflând peste tot o singură rădăcină grafică, cee-a ce îi face cu puțință să recunoscă cuvintele în orice formă flexionară. Cum să recunoscă pe vedè în *văzător*, dar îl recunoșce momentan în *vêdător*.

Dar, se va obiecă, ortografia acesta nu se pôte în-

vęta așe ușor ca cea fonetică, și mai ales nu mai pôte sę scrie fiecare cum îl taie capul. Dar sunt mai mulți cititori și pentru eli trebuie scris, puțini scrietori sę învețe a scrie. T. Maiorescu în studiul citat spune: „Unul scrie o miie cetesc. Dacă cetirea e chiarificată prin o ortografie, atunci acesteia-a nu i-se mai pôte obiecta greutatea scrierei. Scrierea modulațiunilor flexionare are avantajul fôrte însemnat de a întipări în mintea scrietorului o imagine fie cât de obscură a unității tuturor formelor aceluiași *trunchiu* de cuvinte”.

Dacă se fac dicționare *orto(?)grafice*, cari ne învăț, cum se pôte schimonosi limba românescă după regulę arbitrarę, cari n'au absolut nimic comun cu legile gramaticale, ba nici chiar fonetice ale limbei, ôre cu aceeași ostenéă nu s'ar putę face un dicționar cu adevęrat ortografic? Pentruca publicul mare în daraverile lui, cari n'au de a face cu literatura și ortografia, sę pôtă comite în scriere mutilări oribile ca în *văzător*, *vânzând*, *fâfâna*, *fâșni*, *zâmbet*, *tânăr*, *sămânța* . . . nu e nevoie de regulę ortografice. Sę scrie numai fiecare cum aude (ortografie fonetică) și cum pôte, căci e imposibil sę schimonosescă limba mai oribil decât după ortografia fonetică. Numai pentruca sę schimonosim limba cu toți unitar, după anumite regulę arbitrarę, nu merită sę ne mai ostenim și sę consultăm dicționare scandalografice.

Dar, se va obiecta, cum vor învăț elevi școlei primare? Cum am învățat și eu și toți copiii de țeran din acel timp. Nici ađi nu scriu eli după Regulele Academiei (ori țerani franceji scriu corect?) Ne putę idu-și însuși ortografia corectă, vor scrie cum aud, și nu vor scrie mai prost decât după ortografia fonetică, căci dór e ortografia urechilor, cu „semne adaptate fiecărui-a”. Pentrucă o ortografie veritabilă nu e accesibilă publicului mare, care nu face literatură, nici filosofie, nici știință, nu urmęză, ca sę abđicem de ea, și mai ales nu urmęză, că dacă marea mulțime nu pôte scrie corect (și nici n'are lipsă), sę scriem prost cu toți — asta nu e democratizare, ci bolșevism. Atari consideratiuni deci nu ne pot împiedeca de a introduce o *ortografie adevęrată bazată pe legile gramaticale și fonetice ale limbei românești*. Fără fixarea unei singure rădęcini grafice pentru fiecare cuvint și tôte derivatele lui, nu se pôte avę o ortografie. Cele câte-va semne în plus — e vorba numai de semne diacritice — nu pot fi o piedecă, dacă ele sunt necesare, nu trebuie sę fim ca fonetiști „scumbi la țărițe și ieftini la fărână”.

Dupę cum am vęđut uni fonetiști aud și scriu *sămăna*, Academia tot fonetistă însă dispune (arbitrar) sę scriem *semăna*,

iar în flexiune și derivate se scrie (după ortografia fonetică): *seamăn, samân, semenu, seminu, sãmânță, semințe...* de ce acolo se- și dincoace să- (Reg. Acad)?... babilonia asta se poate numi ortografie?

Noi am arătat însă pe baza legilor gramaticale și fonetice, că nici un *a* nu intră în rădăcina cuvântului de sus, care ortografiată cu litere, nu cu bețe, e: *semîn*, care rămâne neschimbată în toate formele flexionare și derivatele, atât în verbul ca și subst. *semîna, sēmînță* numai semnele diacritice se pot schimba, dar nu litera; *e* poate fi *ě, é*, iar *i* poate fi *î*, dar altă literă nu e permis să între în rădăcină. Nu e oare mai ușor să păstrezi rădăcina ca un îndreptar sigur în toate formele flexionare, d. e. dela *vede*: *věd, veđi, vėdă, vėđui, vėđetor, vėđend...* dela *sēmîna*: *sēmîn* (iar nu unul: *seamăn*, altul: *samăn*), *semîni, sēmînător, ... sēmînță, ... legîna, légîn, legîni... môle, molî... tîněr, tineri...*

Nu e așe și mai corect și chiar mai ușor, decât a consulta mereu dispozițiile arbitrare, fie chiar ale Academiei, la fiecare formă flexionară a aceluiași cuvânt (șade, chiamă, așază, înfățișează, seamăn..), sau gusturile, ori urechile cutărui fonetist surd? Să mergi pe drumul arătat de o busolă sigură, această e ortografie, și nu ortografia fals numită fonetică, mai corect bolșevică, care învoinează oricui să scrie „cu litere adaptate fiecărui-a” fără să cunoască gramatica, ba chiar să-și bată joc de gramatică, cum am văzut în: *sufēră, acoperă, mîncăruri, scrim* (nu: screm), *scriți, va place, va vedea* (âmbele de conj. II), *rozator, rozand* (conj. III — nu e vorbă aici de: *roza*), *miea* (neart.), *doui, noui..* ce pocitură o mai fi și asta! nici fonetiști, cari au inventat-o, nu ne-ar pute spune cum se rostesc, dar au aruncat-o pe hârtie — am folosit-o și eu — căci hârtia e răbdătoare ca și l. română batjocorită de atâta timp de scandalografia fonetică... Dór' dela *bou nou*, pl. e. *boi noi*, iar pl. dela *pórtă nouă*: *porți noue..* sau și fără accent, dacă chiar fonetiști, cari au inventat acești diftongi, s'au săturat de el.

Nici un uz sau autoritate nu vor preface abuzurile și schimonosirile fonetiste în „uzul limbei”, nici scrierea cu bețe (*razator, razand, vanat...* sau *dind, cintind...*) în ortografie!

*

NOTĂ, La lucrarea această n'am cetit decât introducerea la Dicționarul Academiei, deci se poate că unele reguli fonetice arătate aici le vor fi aflat și alți, dar n'am cunoștință.

Revista această se va scrie cu ortografia propusă aici.

Lista I cu *î* nu cu *ă*

asemîna	gémîn, gemini	mestécîn, mes-	scărmîna
carpîn, -inî	geminare		[tecini scărpina
dărăpîna	îngemîna	pieptîna	sdravîn, -inî
frămînta	jnépîn, jnepini	piéptîn, pieptini	semîna
gabîn, -inî	lăcrima	ravîn, -inî	trăgîna
gălbîinare	legîna, légîn	răvîni	viermînos

Lista II cu e în flexiune (sau cunoscut cu e)

abiè	înrei (rëu)	pipëra	spăria
acoper	înşel, -a	poveţui	spëla
adevër(adeveri)	insera	presăra	spulbera
adulmec	înseta	próspët, -eţi	spumega
amenunt	înţeleg	răpeđi, răped	stimpëra
anţerţ	înţelept	rëbufni	sterpi
apës, -a	invëli, invălui	rëci, rëcóre	stëtui, stete
arët, -a	invëscut	rëđëma, rëđëm,	strecura
aseminea	invët, -a	[rëđëmi	strein
băièt, eţi	inđestra	res-, rës-,; rëşină	sufër
bè, beu, beut	ienupër	rëspër	supëra
berbecar	jele, jelesc	rëspunde	ţëpën, ţepeni
beşică	lăpëla, lapë l	rësuci, rësufila	ţepi, ţëpă
bëţ, beţe	mënu:it	rësuna	ţeri, ţërá, ţeran
blastem, -i	më-, mere	rëteđa	ţerină
călëtor	mësură	rëu, rea=rè	ţerm
cămeşă	mişel	rëvë:sa, -verşi	ţërţin
căpëstru, -estre	nare	rëz-	ţese
capët, -e	nedejde	rumega	ţestos, ţëstă
căpëta, -tui	në:ărău	sarbë:l, sârbedi	ţevi, ţeve
căpëţină, -i	nimeni	scăpëta, -eţi	ţinër
crepa	numër	schiopëta	trepëda
cumëtru, -etri	omë:	sec, sęcătui	tuse
cumpër, -a	ospë a, ospëţ	sëcară	umed, -eđi
cumpët, -a	oţel	secera	umër, -eri
dëbë:la, dëbeleză	oţet	sëcure	vătëma
dëlui, dete	oves	şed, şedë	vëd, vedë
depëna, dépën	pënë:ta	sëlbatic	vël, invëli
depë:a	paseri	semina	vër, veri
deşert	pëcuine	semn	vëra, vërá
desmët, -a	pëcurar	senin, serin	vërđar
fărmeca	pëduche	şapte	vërgat
fët, feţi, fë:ta	pë lucel	septëmână	vërsa [cos
frenë:ta	për, pë:os	şerb	vësc, vësc, vis-
fumega	perinda	serba	vinët, vineţi
îmbët, -a	përuì	şerpe, şerpar	zë, zele
împëna	pës, -uri	şes	zel
împovëra	pë:sa, pësă, pese	şese	zër
încumët, -a	pësat	setos	đuu
îndemână	pë:a, pete	sörte	

Lista III cu ë din e, i latin

adëpost	jumë:ate	pëcură	rëpune
armësar	më lular	pëtrunde	rësări
bë rân	mëduvă	pëtură	rëşchira
căpëţâiu	mëtură	rădë:cină	sănë:ta
douë [rëtnic	mëluşă	rătëci	sëu, (grăsime)
îndërët, îndë-	mëruntaie	remănë	strënuta
împërat	mëtasă	rëmăşi:ta	ţëciune
îndërëpta	nouë	rërunchiu	vëduv, -ă
întërita	pëcat	rëposa	vëtuiu

Lista IV cu â (și după c și g, exc.: legîna, trăgînă).

adânc	grâu, grâne	mârced	sănătate
amâna	hârtie	osanză	sânge
âmbi	împlânta	pâne	Sântă-Măria
ânger	lână	pânză	Sânđiana
ângust	lânged	pânțece	Sân- [teie
atât	lângă	[góre pârângă	scinteie=schîn-
bêtrân	lângóre, lun-	plâng	septemănă
blând	mângăia	plăpând	sfärtica
brâncă	mână	plumâni	sfășia
brâu, brâne	mânca	prânđ	stâncă
căpêtăiu	mândru	râie	stânga
carâmb	mâne	râncău=rancău	stângeri
comând	mânè	rânced	strâmb
dêrâma	mâneacă	râncheza	târđiu
fântână	mâneca	rêmân, rëmas	tëmăie
flămând	mânie	Român	vultóre, vulvóre
frâng	mânz	sâmbăta	

și derivatele: imbrânci, lîngeđi, îndemânare... n'am luat pe: întiiu.

Streinisme, cari se pot înlocui de tot, sau în parte, cu termeni românești, de origine latină (nu latini, cu cari nu mă ocup aici).

Asemui,-itor=asemina,-ător, asemenea; *birui*=îvinge, „nu pot învinge cu lucrul, cu năcazurile...“, *bucși, îmbicsi, ticsi*=îndesa,-at, îndesi,-it, îndesui,-it, *bizui*=încrede; *poloboc*=bute, butoiu; *ceas*=óra (în đicala poporului: „pe óră, pe ceas“); *chip*=icónă; *cirédă=turmă*; *cioban* (turc. pe la noi necunoscut)=pëcurar — e curios că cea mai caracteristică ocupațiune românească are numire turcescă, românescul „pëcurar“ trebuie generalizat prin scris; *ciosvirtă, dărab*=bucată, codru (de pâne); *colb, prav*=pulvere; *dănu*=ține, dura; *deopotrivă*=aseminea, aseminător; *dirz, îndrisneț*=cerbicos, cutezător; *dojeni,-ă*=muștra,-re, certa; *fel* (ung.) n'avem lipsă de el „de loc“: astfel=ășè, deci,ășè dar; astfel de.-=ășè, asemenea, atare, („De-ășè vremise'nvredniciră...“); (de) altfel=(de) altcum. altmîntrelea; nici într'un fel=nici (de) cum; la fel=totășè, de-aseminea; în acest fel=în acest mod (lat.);ășè e felul lui=firea lui, sau cum am auđit în sat la noi: „ășè i-i nătura“, sau „tot nату cu nătura lui“; „fel“ în loc de „soiu“ se đice în sat la noi: „firișce“ (com. și în Dicț. Acad., dar nu e luat în Dicț. enc., e luat însă: ocoș, bolînd...); „nu-i firișce (viță) de ómeni harnici“; *gâlcévă,-i, sfadă*=cértă; *gând, gândi, socofi* (în acel-ași înțeles)=cuget,-a,-are; *gási*=afla; *glótă*=mulțime; *grajd*=staul; *huli*=defăima, ponegri, batjocori, *imbold,-i*=îndemn,-a; *impotrivă, dimpotrivă*=contra, în contră, din contră; *în deosebi*=mai ales; *îngădui, a da răgaz*=păsui, ierta, a da a-

mânare; *jigni*=vătămă, atinge; *luhăr*=trifoiu; *mintui*, uneori=feri, scăpa, găta, da gata; *meșter*, *meșteșug*, *-ar*=măiestru, măiestrie, meseriaș; *mied*=mursă; *milă*=indurare, -ător; *murdar*=necurat; *musafir*=ospete, *nărav*, *-uri* despre ómeni=*mórea* (Mold. „nu-i cunoșci mórea“=năravul, (lat. „more“) spre deosebire de „mória“ dela lat. „muriat“; *năzintinat*=nepăt; *nesăbuit*, *nesocotit*=necugetat; *neam*, *rude*=cosângeni, cosobrinii; *neamul r.*=nația r. (dăce ađi și poporul); „Mânca-i-ar casa *pustia*“, la noi se dăce: „mânca-v'ar sēcărta“, despre aședări omenesći, rēmase fără urmași, pustii, ruini: „au rēmase sēcrite, s'au sēcărțit“, „dor sēcret, lume sēcărta, urlă a sēcret“; *rindă* (alban.): pentru animale, pentru om sēc dăcem: vintre; *rod*=*fruct*; *obiceiu*, *obicinui*=datină, îndătina; *de obiceiu*=ca'ntotdeauna (de regulă); *obraz*, câteodată=față; *otravă*, *-vi*=venin, învenina; *păzi*, uneori=feri; *scărbă*, *-os*=grătă, -os; *rězbi*=pétrunde, străbate, rězbate; *rězboiu*=luptă, bătălie, bătăie, óste: „Lupta — sau — Luptele pentru întregirea României“ — „A declara lupta“ — cu cât e mai nuanțat, dela „lupta pıept la pıept“ până la „lupta pentru un ideal“; „a plecat la óste“: contra hostem; *a se rězboi*=a (se) lupta, a (se) oșli, a (se) bate; *rězboiu* (omonime necunoscute pe la noi)=téră, stative*); *pe rind*=unul după altul; *seama* (ung.) e cel mai obraznic streinism, dela „bagă seama“ până-și „face seama“ își bagă nasul pretutindeni și cu rost și fără rost, dă ghionturi, se îndesueșce și vre sēc ocupe locurile tuturor, te împiedeci de el la tot pasul, ca și când l. română ar face parte din familia ugor și nu din cea latină — s'ar putē înlocui în „băga, lua seama“=lua aminte; mai cu seamă=mai ales, mai vırtos; nu-i în seamă=nu numeră; nu-i de scamă=nu-i de trébă, nu-i de nici o trébă; nu-i de nici o seamă=nu-i bun de nimica; o seamă=uni, unele, căți-va, câte-va, anumiți; a-și face seama=a-și lua đilele, a-și face capēt vieți; de bună seamă=de sigur (dăce și poporul, s'a săturat și el de atăta „seamă“); a se lua pe seamă=a se lua pe cugete; ține seama=ține cont (fr.); pe seama lui=pentru el; „eu o las în seama ta“ (Coșbuc)=nu e chiar precis, căci „în seamă“ denotă și „în posesiune“, cee-a ce nu vrea sēc dăca „recrutul“, ci „in grija, în paza“ (sla-

*] Nu însemnă rezboiu, ci chiar numai cele doue stative masive, în cari e fixată téra, și au putut se le imprumute Să-bi și Ruteni dela noi pentru „rězboiu“, nu noi dela eli. Tot așe, nu urméză, că orice cuvinte aseminatóre se fie imprumut slav; în limbile indogemane se allă multe rădecini comune; la noi în sat se zice d. ex. *prismă*=*prispă*, pôte fi latin (forma prismatică) și nu derivat din „presupa“. Formele „vóie, nevóie“ au putut fi influențate de formele slave, fără se fie imprumuturi directe din l. slavă, când în latină avem pe „volo“, tot așe o fi contribuit la „vorbă“ și „verba“ pe lângă „dvoriba“, și la „omori“ și „mor“ pe lângă „umoriti“, sau cum a contribuit începutul întâmplător: „om“ din „omor“, că acest substantiv e luat numai în înțelesul de „omucidere“.

visme)*)... *însema*=face rost, a câștiga; *slugă*=șerb; *sfadă*=cértă; *a se sfădi*=a se certa; *slab*, slăbănog, firav, laș=pedestru (numai despre ómeni), rămas de sigur ca și „bêtrân“ (veteranus), iérnă (c-hiberna)“ dela vechi legionari și arătând inferioritatea oșteanului „pedestru“ față de călăreți, „cărare pedéstră“=de mers pe jos, în opoziție cu „cărare de car“; *smîntînă*=groșciór; *smîrd*=urit, necurat; *sprijini*,-itor, *sprijin*=rêdđema, rêdđem — !-am scris cu đ, fiindcă se rostește aspru, și fiindcă după ce nu se află în limbile, din cari avem împrumuturi. cred, că derivă dela latinul: *remediu*=ajutor, dela care s'a putut face verbul: „rêmêđa“ și prin metateză: „rêdđema“=a ajuta să nu cadă: „rêdđemul bêtrânețelor“, „n'are pe cine, sau pe ce se rêdđema“; *svon*=sunet; *tăgădui*=nu recunósce (đice și poporul: „nu vre să cunósca), *négă* (dela care vine „neaga“, tipul proverbial, care „négă“, respunde tot cu „ba nu“, „hai négă'n telégă,... hai négă pe jos... ba, nu...“ *netăgădui*=neîndoios; *tălhar*=fur, hoț; *tălmăci*=tilcui (slav); *tovarăș*,-ie, *ortac*=soț, sóță, soție, însoți,-it,-ire, *tinichigiu*=tinichêr, sau termenul tehnic pentru „tinichê“ cu sufixa -ar, êr, ca „blehar“; *traiu*, *trăi*=viață, viețuì; *trezi*=deșcepta; *tulpină*=trunchiu; *vâlfă*=faimă; *vlagă*=putere, virtute („grăul nu-i nici verde, nici copt, ci numai în virtute“); *vlăjgan*=om virtos; *vrajă*=farmec; *vijelie*,-os, *vifor*,-os=furtună,-os, alic; *vrajbă*=cértă, neunire; *vreme*=timp; *de vreme ce*=deórece; *de vreme*=timpuriu, de timpuriu; *zăpadă*, *omêț*=niè, ninsóre, dar: „s'a înzăpeđit“? — cum se introduc „vileag-uri, jăcmănele... în locul termenilor românești, cum se forméză limbi nóue, ca esperanto, cum au făcut Maghiari: „stelar, rănar“, cum s'a făcut „s'a înzăpeđit“, de ce n'am încerca, și de ce n'ar prinde: „s'a innieuat“? numai belșevismele pot să prindă?; *zăbavă*, *vi*=întârzia,-are; *zarzavagiu*=legumar — sau să se propună altul mai bun, să se recitifice și cele-alalte și să se completeze, eu țin mai presus de tóte la principiul arêtat: să dăm întiietate termenilor de origine latină, căci acei-a fac limba românescă, și să-i folosim exclusiv, chiar de n'ar fi exact identici cu cei streini — se vor face. Când n'avem termini latini să preferăm pe cei slavi, căci în sângele românesc este și amestec slav. Să păstrăm deci și slavismele caracteristice limbei românești, dar nu acolo, unde avem termeni de origine latină, cari trebuie culeși toți din provincialisme și din dialecte, și reînviați, căci numai prin eli viețuesce și se afirmă limba românescă, ca limbă neolatină și prin limbă naționalitatea.

*) Intre streinisme, dacă nu avem un termen corespunzător de origine latină, prefer slavismele, căci avem și sânge slav în vinele nóstre, cel puțin atât-a cât și Maghiari.

Specimene de ortografie nouă,

din „Doina“, poezia populară *) lirică, selecționată și aranjată de I. Corbă. Un volum de 300 pag. pe două colóne, se află la „Tipografia Matheiu“ în Bistrița (jud. Năsăud). Prețul 65 L. (1926).

Primăvéra

Drăgulița primăvéra
Ce-a fost mort învie iară,
Ce-a fost veșced și urit
Dinsa a întinerit.
Cucul și cu rîndunéua,
Au făcut să fugă méua
Cântecele de cocori
Au făcut să crească flori,
Și s'auđi pe luncă hori.
Mulțumescu-ți, primăvéra,
Codru-am fost și codru-s iară,
Frunđă verde-mi crește'n crâng,
Cântăreți-mi iar se strîng,
Nu mai am ce să mă plâng.

Sglobie.

Fetișóra vecini
Șede 'n fundul grădini,
Și plivește floricele,
Să mă 'ndrăgescă cu ele.
Mândrulița mea Anuță
N'are aiu în grădinuță
Numai flori ca să se 'nstruțé.
Florică vioré,
A picat din cer o sté,

Și-a aflat-o mândra mea,
Și s'a 'mpodobit cu ea.

Dorul.

Suie mândra pe colnic
Răsucind la borangic,
Dar pe fus n'a pus nimic;
Răsucesce de trei ȃile,
Dar pe fus n'a pus trei fire,
Că se uită dup' un nor —
— Bată-te săcréta, dor!

La nuntă.

... Și cocoșul potcovit
De nuntă era gătit.
Iar găina mi-l teamea,
Cârăia și cărcăia,
dicea că a merge și ea.
Și cocoșul mi-o mostra:
— Tu, găina, ce-i căuta,
Ce-i căuta și ce-i cerca,
Dacă nunta nu-i a ta.
Ómeni s'or îmbéta,
Și pe tine te-or sălta...
Ce să cauți tu la nuntă,
Că-i veni pe séră smultă.

*) N'au fost admise în ea streinisme superătóre, una din intențiunile mele fiind conservarea limbei și naționalității nóstre periclitare. Citez din prefața scrisă în 1914: „Adi din cauza șcólelor, scrisul are tot mai multă putere față de vorba vie, care era odată aprópe singurá dómnă. Se suplinim șcólele românești pierdute prin cărți ieftine pe placul poporului“. Am și trămis 300 ex. la Academie pentru Români din Trans-Nistria, Iugo-Slavia și Bulgaria.

Aprețiarea revistei „Consânzeana“: „Doina e cea mai bună și cea mai largă antologie a poeziei populare. Pentru frumseța versurilor, paginile îngrijit tipărite, am dorí se aibă o respândire cât mai întinsă... o recomandăm călduros cetitorilor nóstri... vor simți fiori adeveratei frumuseți artistice“.

„*Neamul românesc literar*“ scrie: „Alegerea a fost făcută cu multă pricepere și mult gust... reușește se ne dea, pe lângă ideia unității de limbă și de suflet a neamului nostru, o cunoșcere tot atât de prețioasă a valorii artistice a limbei și creațiunei populare. Volumul n'ar trebui se lipsescă din nici o bibliotecă“.

Ce te legini codrule...

Hei codrule,
Cetinule,
Ce te legini
Ce te tregini
Cu crengile la pământ
Fără ploie, fără vînt?
— Cum eu nu m'oiu legina,
Cum eu nu m'oiu trăgina,
Numai eu d-am auzit,
C'or scula domni iobagi,
Și-or tăia brați și fagi.
Și s'or despărți toți dragi...

Dușmancele.

Dragă mi-i cărarea'n gruiu,
Flóre de gutui,
Dar n'am pentru cin' s'o suiu:
C'o suiam pentru badea,
Flóre ca nalba,
Și mi-l luă vēruta;
Și mi-i véra și vecină,
Flori de mătăcină,
Și mi-i véra ca și-o sor'
Flóre de mohor,
N'o pot bate s'o omor.

*
Frunță verde sălcioră,
Mă plâng, mamă, că mă dore,
Mă dore la inimióră,
Că drăguțul mi-se'nsóră,
Și își iè o bālăióră,
Bălăióră, florióră,
Dare-ar Dumneđu se móră.

*
Seceră mândra la grâu,
Năframa-i arde la brâu,
Seceră mândra secară,
Năframa-i arde cu pară,
Ca inima ei amară.

Codrul

Tu codre, te-ai lăudat,
Că ți i ținè frunța ta
Și iérna ca și véra
Ca molidul cetina —
Num'o brumă te-a brumat.
Tótă frunța ți-ai lăsat.
Codrule, su póla ta
Nu pot bè, nu pot mânca,
Că'ncepe-a cădè frunța;
Frunța cade la pământ.
Eu rămân în ploi și'n vînt.
Da ce-i asta codru des?
Véra verde și frunđos,
Iérna mi putređuși pe jos,
Véra verde și'nverđit,
Iérna putred la pământ.

Grădinuța mândrei

Frunță verde și una,
Se mărită Păuna,
Și-i rămâne grădina,
Grădina cu florile,
Stratul cu garoafele.
Păzi mărcă de mă dete —
Rēmase grădina verde;
Septēmăna nu plinii,
Până la maica vinii;
Nici în casă nu intrai
Până'n grădină sburai.
Și-acol' vėđui florile,
Florile și rozele
Secând dela rădēcina,
Eu suspin dela inimă.
Creșceți, flori, și nu'nfloriți,
Că mie nu-mi trebuiți;
Creșceți, flori, cât gardurile,
Și vė bată vinturile
Ca pe mine gāndurile;
Și vė bată vinturi reci
Ca pe mine gānduri seci.

De același autor:

„Ad astra“, astronomie populară în icoane, ilustrată. Se află la „Cartea Românească“. Prețul 65 Lei.

Aprețieri:

Carageale cetindu-o din întâmplare, a trimis salutări autorului „ale cărui opere excelente i-au căuzat mare plăcere“.

A. Bârseanu fostul președ. al Astrei a scris autorului: „Vă felicit pentru frumoasa scriere, am cetit-o cu cea mai mare plăcere și o voi recomanda elevilor și cunoscuților“.

Revista „Orion“ (de astronomie pop.): „stil bogat în imagini poetice... descriere poetică și științifică a peisajelor lunare, marțiene, preumblări în infinit... întrunește și caracterul științific, ca și pe cel literar...“.

„Ziarul științelor și al călătoriilor“ scrie despre ea (1932): „se poate asemăna, ca fel dibaciu de a populariza cu scrierile lui Flammarion“.

De același autor:

Nouă teorie cosmogonică (40 Lei).

rotațiunea corpurilor nesolide (30 Lei).

L'origine des continents, la rotation solaire... (20 Lei).
